

ԾԱՆԻԿ

հաշիւ կիսամսեւ

Գրական, Գիտական
եւ
Գեղարդիւեսական

ԺԸ. ՏԱՐԻ
նոր Շրջան թիւ 9

ԳՐԱՌԱԾՐԵՆԵՐ

ՏԻԿՐ ՁԱՊՈՂ ԵՈՒՅԵԱՆԷ
ԱԼՓԱՍԼԱՆԷ
ՀԱՐՄԱԿԷ
ՅՈՂԷ. ԳԱՋԱՆՃԵԱՆԷ
ԼԵՒՈՆ ՔԻՐԻՇՃԵԱՆԷ
ԱԻ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆԷ
Ա. ԱԴԵԼԵԱՆԷ
Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆԷ
ՅՈՂԷԱՆԵՍ ՀԱՄԱՄՃԵԱՆԷ
ՄՈՒՈՐԱԿԷ

ԳՐԱԴՐՈՒՄ ՆԱԹՆ-ՊԵՊԻԿԵԱՆ, Կ.ՊՈԼԵ

Ա. ԱՊՐԱՆԷ

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ս Կ ՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՐՄԱԿ.—Կրօնքն ու շնչանիք	417
ԱԼՓԱՍԼԱՆ.—Կոնֆիլիկտս (Բանաստ.)	421
ՅՈՎՀ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ.—Թրքահայ գրականությունը 1904ին (Տարեկան Քրոնիկ)	422
ԼԵՒՈՆ ՔԻՐԻՇՃԵԱՆ.—«Վեպ»ը (Վիպակ Զապեյ Եսայեանի)	428
Ս.Ի. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ.—Աղագեագի մանիներ (Բանաստ.)	434
ԶԱՊԷՂ ԵՍԱՅԵԱՆ.—Շաքարի տուփը	437
ՅՈՎՀ. ՀԱՄԱՄՃԵԱՆ.—Ծաղիկներու ամուսնությունը	444
Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ.—Կախարդուհին (Բանաստ.)	451
Ա. ԱԴԵԼԵԱՆ.—Կեսուրը (Վիպակ)	452
Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ.—Քննադատութեան մը շուրջը	461
ՄՈՂՈՐԱԿ.—Կեանքն ու Մամուլը (Քրոնիկ)	462

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՄԱՐ	
Տարեկան (24 թիւ) 45 դրուշ. Վեցամսեայ (12 թիւ) 23 դրուշ. :	
ԴԱՆԱՌՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ	
Տարեկան (24 թիւ) 54 դրուշ. Վեցամսեայ (12 թիւ) 27 դրուշ. :	
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒ ՀԱՄԱՐ	
Տարեկան (24 թիւ) 12 ֆրանք :	

Ձեռքէ՝ թիւ 2 դրուշ

Բաժանորդագրութիւնները թիւի վրայ կը հաշուուին :
 Ծանուցման, բաժանորդագրութեան եւ թերթին վերաբերող
 ամէն կարգի գործառնութեանց համար դիմել մի՛ միայն՝

{زاغياك غزته سي}

درعليه ده اسكي ضبطيه جاده سنده ۷۲ نومرو

Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ «Ծ Ա Ղ Ի Կ»

Կ. Պոլիս, Էսկի-Զապեթիէ փողոց, թիւ 72

JOURNAL "DZAGHIK,"

Constantinople, Rue Eski-Zabtié, N° 72.

ՇԱՀԻԿ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԵՍ

ԺԸ. ՏԻՐԻ (574) - ԹԻԻ 9

10 ՅՈՒՆԻՈՒԱՐ 1905

ԿՐԾՆՔՆ ՈՒ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Ընտանեկան յարկը՝ իբրեւ կեանքին վառարանը՝ ամէնէն արժանաւոր սրբարանն է կրօնքին։ Պատմական խոր հնութեան մէջ իսկ՝ կրօնական տարրը անբաժան եղած է ընտանիքէն։ Ամուսնութեան կ'ընկերանան այնպիսի արարողութիւններ, որոնք աստուածներու եւ գերբնական զօրութիւններու բարեացակամութիւնը կ'ապահովեն նորապսակ ամուսին։ Տակաւին այսօր այլ մեր գաւառական ընտանեկան սովորութեանց մէջ կարելի է նշմարել նաեւ օրինակ վերջաձեռնութիւններու փչրանքներ, որոնք կը պահեն իրենց խորհրդանշական թովանքը եւ հնութեան դրոշմը։ Կրօնքին նուիրագործումը կազմակերպիչ եւ կեդրոնաձիգ մեծ ոյժ մը եղած է ընտանեկան հաստատութեան համար, անոր տարրական ծաղուձէն՝ մինչեւ արդի ամուր եւ ծաղկեալ բարձրութիւնը։

Ընկերաբանները կ'ըսեն թէ՝ ընտանիքը իր ներկայ հասկացողութեամբ եւ կազմածով դարաւոր յառաջդիմութեան մը արտադրոյթն է միայն, եւ կր ջանան վերակազմել անոր բարեշրման յաջորդական ձեւերն ու հանգրուանները։ Նկ տի չառնելով նախնական ցեղերուն մէջ յայտնուած եղական երեւոյթները եւ տեղական մասնականութիւնները, ընտանիքը՝ իր ծագման մէջ միշտ նահապետական եղած է ⁽¹⁾, թէեւ այլ եւ այլ ձեւերու ենթակայ։

Նահապետական շրջանին մէջ՝ հայրիշխանութեան (patriarcat) դրութիւնն է տիրապետողը։ Հայրական ընտանիքը ամէն ընկերական կազմակերպութեան կորիզն է, որ ինքնին զարգացման որոշ աստիճան մը կ'ենթադրէ։ Հայրը բացարձակ տէրն է իրեններուն, զաւակները իր անուհովը կը կոչուին եւ իր ժառանգներն են։ Այդ

(1) P. Taupinard. — L'Anthropologie et la Science Sociale.

հողին վրայ փթթած է նախահարց պուշտումունքը, որ ճամարիտ սատար մը եղած է ընտանիքին նուիրականութեան եւ յաւերժացման գաղափարին: Խորայլի նահապետութիւնը հայրիշխանութեան ճոխ եւ ամբողջական մէկ պատկերն է: Չինական արդի ընտանիքը այդ հիման վրայ կը հանգչի: Այդ գրութեան կազմակերպուած եւ զարգացած են բոլոր արիական ցեղերը, մասնաւորապէս Յոյներն ու Հռոմայեցիները (2):

Իսկ մայրական ընտանիքը կամ մայրիշխանութիւնը (matriarcat), իրրեւ ընկերաքանական երեւոյթ, իսկապէս յետադարձ եւ արեւելի վիճակ մըն է ընտանեկան կեանքին բարեշրջման մէջ, ուր այրը անցիտակ է իր ընտանեկան պարտականութեանց, եւ հայրական ընազդը վատասերած ու տկարացած է իր մէջ: Այդ պարագային մայրն է ուղղակի պատասխանատուն իր զաւակներուն, որոնք իր անունը կը կրեն եւ ազգակցութեան զիծը իրմով կը շարունակուի: Բազմայրութիւնն եւ իրեն հակադարձը՝ այդ երկու գրութիւններուն հետեւական երեւոյթներն են, որոնք առաւել կամ նուազ աստիճանով եւ պէտքիսութիւններով ի յայտ կու գան զանազան ժողովուրդներու մէջ:

Սակայն ընտանիքը՝ քրիստոնէութեան ընդունած գրութեան մէջ գտաւ իր բարձրագոյն զարգացումն ու հաւասարակշռութիւնը, իրրեւ ամուսնութեան բնական ձեւը, որ բնախօսական տեսակէտով ալ լատգոյնը կը համարուի: Քրիստոնէութիւնը նուիրաբարձեց եւ անլուծելի հոշակեց այդ գրութիւնը:

Ընտանիքին բարեշրջումը միեւնոյն պայմաններով եւ արագութեամբ կատարուած չէ երկրագունտին զանազան կէտերուն վրայ: Յառաջդիմութիւնը անհաւասար եղած է. տեղ մը արագ՝ տեղ մը յամր: Կրօնքներու ազդեցութիւնն ալ իր այլազան դասադասութիւններով չատ մեծ եղած է ընտանիքին բարձրումին եւ իր կազմական յորինումքին վրայ: Այդ գրութիւնը լոյս զգալի է մանաւանդ հինաւուրց ժողովուրդներու ընտանեկան կեանքին վրայ:

Ձինու մէջ՝ Կոնփիւ կիոսի հասկացողութեամբ՝ ընտանիքը դերազանցապէս ընկերական է: Ազգը անհուն ընտանիք մըն է, որուն պետն է Սրկնից Ռոյին (Կայսրը) ինչ որ երկնի ու երկրի տիեզերածնական ըմբռնումին հետ հանդիսութիւն մը ունի: Ընտանեկան առաքինութիւնէն կը բխին ընկերական պարտականութիւնները, որոնց առաջնակարգն է որդիական բարեպաշտութիւնը: Միակնութիւնը կը տիրէ Ձինու մէջ: Մեծ իւսաստունին սկզբունքները ընդգրկած են նաեւ Ճսքոնգիները:

Պատասխանականութեան տիրապետութեան տակ՝ կնոջ զիրքը

(2) Froel et Gantegoo. — La Cité Amérain.

ստորին է եւ ծառայական. քանի որ այդ կրօնախառն յոռեպետ փիլիսոփայութիւնը իր ներմանան կենսական ոյժերու եւ երեւոյթնայնութիւն սպառութիւն ու տնէսութեան մէջ կը փնտռէ :

Մազդէականութեան մէջ կինը աւելի բարձր դիրք մը ունի : Կնոջ ստորակարգութիւնը տկար սեռին կարծեցեալ հոգեկան քաւորնութեան վրայ հիմնուած չէ, այլ պաշտօններու եւ կոչումներու զանազանութեան վրայ, զոր բնութիւնը տուած է : Ըստ Զոադաշտի, ամուսնութիւնը երջանիկ կեանքի պայմաններէն մէկն է : Այդ երջանկութեան ընդունումը բարոյական է, իրրեւ վարձատրութիւն բարութեան, ուղղամտութեան եւ օրինապահութեան :

Հնդկաստանի մէջ ընկերութեան կազմակերպութիւնը քաղաքացիութեան հարկերու վրայ կը հանգչի : Իւր դրութիւնը անանցանելի պատուարներու մէջ փակելով մարդը՝ ցեղաին, ֆիզիքական եւ բնական վատասերում մը յատուկ կը բերէ : Հնդկ կնոջ ճակատագիրը տակալի է :

Երրայեցիք սկզբունքով միակին էին : Աստուածաշնչական պատմութիւններէն եւ Թալուտի օրէնքներէն կը հասկցուի որ կինը հաւատարմութեամբ է մարդուն, եւ սեփականութեան իրաւունք ունէր :

Յունաց մէջ կինը միայն որդեծնութեան եւ տան տնտեսութեան համար նշանակութիւն ունէր : Ընտանիքը հելլենական քաղաքակրթութեան աւելնն տկար կողմն է : Հռոմի մէջ, ընդհակառակը, կինը աղտաւ էր եւ յարգանքի առարկայ : Նկատելի է որ այն ժողովուրդներու մէջ ուր ընտանեկան կրօնքը առանձնապատուկ զարգացում մը ստացած է ընտանիքը աւելի բարձր մակարդակի մը վրայ կը դնուի, եւ համեմատաբար մաքուր բարոյական մը կը ներկայացնէ :

Ընտանեկան կեանքի այս այլատարազ եւ լայն պատկերացումէն կարելի է եզրակացնել թէ՛ ընտանեկան կեանքի անհրաժեշտ պահանջքն է որ առն եւ կնոջ միութիւնը նուիրական բան մը ըլլայ, փոխադարձ պարտականութեանց ներքին ներդաշնակութիւն մը, բարեկամութեան եւ անձնուիրութեան դաշինք մը, երջանկութեան եւ թշուառութեան մէջ միութարութեանց վառարան մը : Անհատ մը՝ իրրեւ ընկերական մարմնուն կազմիչ մէկ տարրը՝ այն ատեն միայն կատարեալ է, երբ իրմէ դուրս՝ իր գոյութեան նպատակ մը կու տայ, ընտանեկան կեանքի մը արդիւնաւորութեամբ :

Այսու հանդերձ, ժամանակի եւ միջավայրի համեմատ, յոյժ փոփոխական եղած է ամուսնութեան տեւական ամրութիւնը : Կիսավայրենի ցեղերու մէջ իրրեւ շատ պարզ էին : Կինը ընտանի ա-

նասունի մը կամ ստրուկի նման չարատանջ աշխատութեան դատապարտուած, ըստ կամս կ'արձակուէր կամ կր թուէր: Յետոյ, գնումով կատարուած ամուսնութեան շրջանին մէջ, իրերը աւելի բարդ են: Փոխադարձ հաճութեամբ ամուսնալուծում կը կատարուի, կամ վնասի հատուցում մը (indemnité) կ'ըլլայ էրկան: Ամուսնական միութեան այս դիւրսքելութիւնը հասարակաց է ամենուրեք ուր դեռ արարողական եւ պայմանադրական ձեւ մը չունի:

Սակայն աւելի կազմակերպուած եւ զորդացած ընկերութիւններու մէջ ամուսնալուծութեան հարցը կ'անձկանայ եւ կը կնճոտի: Քրիստոնէութիւնը իր ծայրագոյն յրջութեան մէջ պահեց ամուսնութիւնը, խորհուրդի մը բարձրութեան տանելով զայն: Ամուսնութեան անլուծանելիութեան դատարարութիւնը Յիսուսէն կը բղխի, որ կը թուի թէ Փարիսեցիական ներքին վէճերուն մասնակցելով, Շամմայի թեր կ'ելլէ ընդդէմ Հիլէլի, յայտարարելով որ ամուսնալուծումը միայն բարոյական արատ մը կրնայ արդարացնել ⁽¹⁾:

Ամուսնալուծման խնդիրը ամէնէն փափուկներէն է, որ միշտ կրնայ դադեցնել կրօնական իշխանութիւններն ու ընկերաբանները: Ընկերութեան արդի կազմակերպութեան մէջ, ուր կինը իրեն բնական ընկերութեան արժանապատուութեան բարձրութեան բնական մայր եւ տիրուհի իր արժանապատուութեան բարձրութեան վրայ է եւ էրկան սէրը կնոջ համար յարգանքէ կը բղխի, ուր կնոջ սէրը էրկան համար՝ պատկառանքով ու մեծարանքով խառն է: այդ միութիւնը անքակտելի պէտք է մնայ, յանուն բարձր բարոյականի եւ ընկերութեան զգացման:

Քրիստոնէութիւնը սկզբունքով ամուսնալուծում չընդունիր: Իր ըմբռնածը իտէալ ընտանիքն է: Բաց մարդուն խտտասրտութիւնն ու տկարութիւնը երբեմն անհրաժեշտ կ'ընեն զայն: Ամուսնալուծումը եկեղեցական իրաւագիտութեամբ կանոնի կարգ անցած չէ, այլ միայն ամուսնական միութեան անյարմար պարագաներուն ներքին բացառութիւն մը եւ ծաւրայեղ դարձման մըն է, զոր փափուկ նախազգուշութիւններով հարկ է չըջապատել:

Յուստինիանոսի Օրինագրքին համեմատ, որ հիմը կը կազմէ քաղաքակիրթ ժողովուրդներու քաղաքային իրաւագիտութեան, կինը կարելի է արձակել 1. եթէ ամուսիններէն մէկը սպանութեան փորձ կ'ընէ միւսին վրայ, 2. ասպնջուցուած անհաւատարմութեան համար, 3. ամուսնական կենսակցութեան անընդունակութեան համար, 4. երբ ամուսիններէն մէկը քրէական յանցանքով մը անդարձ պատժի կը դատապարտուի:

Իսկ Հայ. Եկեղեցին ամուսնալուծման անհրաժեշտութիւնը

(1) Մատթ. Ե. 92. ՄԹ. Ե. 9:

ընդունած է ամբողջական եւ անկարողութեան, այսահարութեան եւ անբուժելի հիւանդութիւններու, երկարատեւ բացակայութեան կամ լքումի, պոռնկութեան (կուսութեան եղծումը պսակէն առաջ) եւ լայտնի անհաւատարմութեան պարագաներուն մէջ⁽²⁾։

Սակայն, ինչ երջանկութիւն, եթէ սիրոյ ծաղիկներով պրճնուած ընտանիք մը անամպ եւ անխռով կը լեցնէ իր ճակատագիրը, ուր կը զարնուի հօր մօր դիւցազնական կորովը եւ կը ճառագայթէ մօր մը սիրտը, զոր փխրոտփայլ մը արարչագործութեան գլուխգործոցը կը նկատէ։ Ընտանիքը հիմն է ընկերութեան, սերմնացանը ամէն առաքինութեան, որ յետոյ կեանքը կ'ուռճացնէ գեղեցիկ փթթումներով եւ անուշահամ պտուղներով։ Ամուսնութեան փթթորկայով ծովին վրայ, որուն կողմնացոյցը, ըստ Հայնէի, ղեռ գտնուած չէ, միայն ճշմարիտ սիրոյ ճառագայթարձակ շողը կրնայ անքայթ նաւահանգիստը առաջնորդել։

Ընտանիքը կեանքին աղբերակն է, ուր կը պարզուի աստուածային խորհուրդը։

ՀԱՐՄԱԿ

ԿՈՆՓԻԻԿԻՈՍ

Կոնփիլիոս, իմաստասէր մեծ Չիւսցիւն,
Երբ մեռաւ ու իսպառ չրեց հոսկե անդին,
Խորհեցով թե 'Իրախսին մեջ տեղ մ'ունեիր հարկաւ,
Գընաց շիտակ եւ անոր փակ դուռը զարկաւ։

— «Բացե՛ք, ե՛ս եմ . . . :»

Խոժոռ պահակ մ'իր դեմն ելաւ.

— «Ո՛վ ես դու, ի՞նչ գործ ըրած ես կեանքիդ մեջ լաւ,

«Մեղաքարաւ մահկանացուի պարտիդ գիտակ՝

«Ժամու, կղերի տըխր շտակ, ըրի՛ր կըտակ . . . :»

— «Ե՛ս, ո՛չ երբեք . . . :»

— «Դունե, անխոնջ եւ անձանձիր

«Քրքիսոսի սուրբ հաւասքը փարոզեցի՛ր,

«Եւ անկրօն կրոնապաշտներ, քիտ, ամպարիշտ

«Պատճառեցի՛ն ինչ որտի խոց. հոգեկան վիշտ . . . :»

— «Այդ խօսեցիքդ չեմ հասկընար բընաւ ես բան . . . :»

— «Է՛հ, ի՛նչ ըրի՛ր դու . . . »

— «Ես, ըսաւ փիլիսոփան,

(2) Կոմունակիր Հայ. Եկեղեցւոյ։— Մխիթար Գո՛ւ՝ Դասասանագիրք։ — Հայ-
րապետաց Կոնդակներ։

«Պաշտեցի Տէրն, հնազանդեցայ անոր կամփին . . .»

— «Պարս'այ խօսէր . . .»

« . . . Սիրով մը խոր ու ջերմագին

«Իմ նրմաններս եւ սիրեցի, եւ, անխափան

«Մարդոց եւ ցոյց տուի, խեղճով, ուղիղ օւնմբան . . . :»

— «Ուրիշ . . .»

— «Ոչի'նց :»

— «Դրժո'խք իջիր, ապուշ. յիմա'ր . . .

«Տեղ չիկա'յ հոս — սուրբերուն մէջ խեղճ համար :»

1905

ՆՈՒՆ. Ա. Փ. Ա. Ս. Ա. Ա. Ա.

ԹՐԲԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ 1904ԻՆ

(ՑԱՐԵԿԱՆ ԳՐԱՆԻՆ)

Վերջացող տարին թրքահայ գրականութեան վրայ մեր առջադրած յետաձայնաց ակնարկը յետեւի առաջ հարկ կը համարինք մէկ-երկու բացատրութիւններ տալ թրքահայ գրականութեան սահմանին վրայ :

Անցեալ տարի երբ հրատարակեցինք մեր 1.0 ի գրական տե.

սուքիւնը, պնդողնքն եզան թէ անիկա չի համա.

թՐԲԱՀԱՅ պատասխաներ իւր խորագրին, քանի որ Վենետիկի

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ու Վիեննայի հանդէսները իրենց մշակած գրակա.

ՍԱՀՄԱՆԸ նու թիւն երբ մշակուած երկու մեծ ճիւղերը յիշելով՝ ջա.

Ասոր իրերեւ պատասխան երբ մենք բախք թէ

թրքահայ գրականութիւն ըսելով պէտք է հասկնալ թրքահայերուն
ըրած գրականութիւնը իրենց ապրած միջավայրին մէջ, այն ա.
տեն մեր բնդդիմախօսը հայ գրականութեան արեւելեան եւ արեւ.
մրտեան հայերէնով մշակուած երկու մեծ ճիւղերը յիշելով՝ ջա.
նաց հաստատել թէ արեւմտեան եւ թրքահայ գրականութիւն հո.
մանիչ են իրարու, հետեւաբար՝ թրքահայ գրականութիւնը կ'ընդ.
գրկէ արեւմտեան աշխարհարարող մշակուած աւրոզ՝ հայ գրա.
կանութիւնը : Թրքահայ գրականութեան այս տեսակ յայտնաբերման
մը տալը գրականութիւններու նկարագրին վրայ միջավայրին ազ.
դեցութիւնը ուրանալ պիտի նշանակէր : Լիզուի նոյնութիւնը չէ
անպատճառ որ գրականութիւն մը կը յատկանշէ, այլ սգին, ծրգ.
տու մը, ոճը : Կարծեմ ոչ ոք անգլիական գրականութիւնը՝ ամե.
րկեանին կամ Քրանսականը՝ պեղծիականին հետ կրնայ նոյնացնել

անոր համար որ առաջինները՝ անդրիերէնով, իսկ վերջինները՝ ֆրանսերէնով կը մշակուին: Թրքահայ սահմաններէն դուրս առեւտրեան աշխարհաբարով մշակուած գրականութեան պարագան ալ պզտիկ համեմատութիւններու մէջ գրեթէ նոյնն է քիչ տարբերութեամբ, հետեւաբար այդ գրականութիւնը ճիշտ միեւնոյն պատճառներով չի կրնար մաս համարուիլ թրքահայ գրականութեան, հոգ չէ թէ թրքահայ լեզուով մշակուած ըլլայ: Նոյն իսկ այդ գրականութեան մէջ մասով մը թրքահայերուն ալ բաժին ունենալը խնդիրը չի բոխեր, քանի որ հոն նոյնքան բաժին ունին Ռուսահայերը իրենց արեւելեան հայերէնով:

Ասկէ զատ՝ ենթադրելով որ թրքահայ գրականութեան աւելի ընդարձակ սահման մը տալով՝ մեր ընդդիմախօսին փափաքին պէս վենետիկն ու վիեննան ալ մեր տեսութեան մէջ առնէինք, ապա սով ալ դարձեալ ամբողջական տեսութիւն մը բրած պիտի չըլլայինք, զի կարծեմ թէ վենետիկէն ու վիեննայէն դուրս ալ զեռ ունինք արեւմտեան աշխարհաբարով մշակուած գրականութիւններ: Ուրեմն, եթէ մեր ընդդիմախօսին փափաքն ալ իրագործած ըլլայինք, դարձեալ մեր տեսութիւնը թերի պիտի մնար եւ պիտի չհամապատասխանէր թրքահայ գրականութեան ընծայել ուղուած ընդարձակ սահմանին:

Մէկզի թողլով սակայն այս բոլոր տեսակէտները, փութանք ըսել թէ ինչպէս անցեալ տարի՝ Նոյնպէս եւ այս անգամ թրքահայ գրականութեան տարեկան տեսութիւնը ընելու ատեն մեր նպատակն է պատկերացնել անձեւի մտքով թրքահայ գրականութիւնը (*) որ կը մշակուի Օսմանեան կառավարութեան կրթասէր հովանիին տակ, եւ ոչ թէ արեւմտեան հայ գրականութիւնը որուն վրայ իրականաբար տեսութիւն մը բնելու ո՛չ միջոցները ունինք, ո՛չ ալ փափաքը: Այսպէս ոչ ոք կ'արգիւէր մեզ տարբեր լայնիմաստ խորագիր մը բնորոշել, փոխանայ քրիստոնէական, որովորէն ուրուն սահմանը ալիւս որ եւ է խնդիր չի վերցնել, կարծենք, այս բոլոր բացատրութիւններէն վերջը:

* * *

Ամէն բանէ առաջ ինչ որ թրքահայ գրականութեան մէջ այս տարի աչքի կը ընկնէ, գիրքերու համեմատական առատութիւնն է, անցեալ տարուան սովէն ետքը: Արդարեւ մենք անցած տարի

(*) Իսկ գրականութիւնը ընդարձակ մեծով տուած ենք, այնպէս որ մեր տեսութեան մէջ պիտի մտնեն ոչ միայն զուտ գրական, այլ նաեւ գիտական, բանասիրական, իմաստասիրական, եւն. նկարներ:

երեք գիրք միայն ցոյց տուած էինք, մինչդեռ այս տարի անոնց
 թիւր 12էն աւելի է զորս մէկիկ մէկիկ պիտի
 Ընդհանր յիշատակենք իրենց տեղերը: Ասիկա միւթա-
 ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ րական արդիւնք մըն է քանակի տեսակէտով,
 բայց գրականութեան մը արժէքը քանակին
 նայելով չէ որ պարտի չափուիլ կամ գնահատուիլ, այլ աւելի՝ որա-
 կին. եւ պէտք է խոստովանիլ թէ որակի տեսակէտով շատ նշա-
 նակելի արժէք մը չի ներկայացներ զժրատաւար ար. արդ քանակը:
 Արդարեւ շատ յուսահատական է մեր գրականութեան համար սա
 պարագան թէ ինքնուրոյն հանճարի զրոյժը կրող եւ ապրելու
 սանձանուած կարեւոր գործեր արտադրած չունի: Գրականու-
 թեան մէջ միայն մէկ ճիւղ մը կրնանք ցոյց տալ — բանասիրութիւնը —
 որուն մէջ թրքահայ միտքը ունեցած է քանի մը նշանաւոր հե-
 ղինակութիւններ: Անկէ դուրս՝ գրականութեան բոլոր ճիւղե-
 րուն մէջ, բանաստեղծութիւն, վիպադրութիւն, եւն., թրքահայ
 միտքը միջակ մնացած է եւ խիստ դատաստան մը պիտի չըլլար
 եթէ ըսէինք թէ թրքահայոց մտաւորական զարթոնումի վերջին կէս
 դարու շրջանին մէջ գրեթէ չենք կրնար ցոյց տալ որ եւէ գրա-
 զէտ կամ գիրք որ իր սեփին մէջ տիրական գերազանցութիւն մը
 ունենայ եւ կարենաւ բազմապիսի եւրոպական նշանաւոր հեղի-
 նակի մը կամ իր գործին հետ: Կածեմ կարելի չէ յիշել թրքահայ
 հեղինակի մը որ եւէ մէկ գիրքը որ եւրոպական մէկ կամ մէկ քա-
 նի լեզուներու թարգմանուելու չափ իսկատիպ արժէք մը ունեցած
 եւ սանկ միջազգային պղտիկ համբաւի մը տիրացած ըլլայ: Երանի
 թէ տարին մէկ գիրք միայն արտադրեր մեր գրականութիւնը եւ
 այդ գիրքը ապրելու սանձանուած գործ մը ըլլար քան թէ տասը
 գիրք՝ զուրկ որեւէ բացառիկ արժէքէ: Իրաւ է թէ ատեն ատեն
 ունեցած ենք գրագէտի բաւական քանակութիւն, բայց ա-
 նոնք ալ կցկտուր արտադրութիւններէ զատ ունեցած չեն այն-
 պիսի երկարաշունչ գործեր որոնք իրենց տաղանդին յաւերժական
 կոթողները ըլլային եւ մեր գրականութեան ճշմարիտ հարստու-
 թիւնը կազմէին: Մենք այստեղ չենք ուզիր քննել այն պատ-
 ճառները որոնք արգելք կ'ըլլան մեր մէջ իսկատիպ տաղանդներու
 փթթումին կամ մերթ ընդ մերթ վթթող իսկատիպ տաղանդնե-
 րու ընդմեջ լորուծեան: Մենք երեւոյթ մըն է որ մատնանիչ կ'ը-
 նենք, երեւոյթ մը որ թրքահայ գրականութեան համար երբեք
 պատուաբեր չէ:

Ինչպէս անցեալ տարիներու մէջ՝ նոյնպէս եւ այս տարի ալ
 մեր գրականութեան լաւագոյն մասը կը գտնենք գիրքերէն աւելի՝
 օրաթերթերու եւ շաբաթաթերթերու փուկալիւնքուն մէջ: Այո՛,

լրագիրներու մէջ ունեցանք գրական ամէն սեռերէ ալ ա'յնպիսի գրուածքներ՝ որոնք ամէն կերպով կրնային համեմատութեան զըրուիլ օտար լաւագոյն գրուածքներու հետ։ Ասիկա անգամ մըն ալ կ'ապացուցանէ շատ անգամ զիտուած սա պարագան թէ մեր մէջ տաղանդ ունեցող գրագէտները ա'լ աւելի կը սիրեն լրագրական յօդուածներու մէջ սպասել իրենց ոյժը, եւ երկարագի աշխատութիւններու ընդունակութիւնը կամ կարողութիւնը յաւէտ կը պակաս իրենց։ Ասոր հետ մեկտեղ, 1904ի թրքահայ լրագրական գրականութիւնը անցած տարուանէն ո'չ նուազ ընդմիջութիւնով հանդերձ՝ որակի կողմէ, եթէ չենք սխալիր, անկէ վար կը մնայ։ Անցած տարի մեր թերթերը քիչ մը աւելի ճոխ էին գրական ամէն սեռերէ արժէքաւոր գրուածքներով եւ ուսումնասիրութիւններով, մինչդեռ այս տարի միջակութիւնները աւելի տիրող դարձած էին։ Ասոր ալ պատճառը այն է որ ձեռնհաս եւ ջոջ գրագէտներ հետզհետէ հրապարակէ կը քաշուին, — երեւոյթ մը որ 1904ին ա'լ աւելի շեշտուեցաւ, — եւ ասպարէզը կը մնայ մեծ մասով նորերու եւ օր օրի բուսող նորագոյններու որոնց մէջ այնպիսիներ կան որ շնորհքով հայերէն մը անգամ գրել չեն գիտեր։ Ստուգիւ շատ ծիծաղելի է կարգ մը նորագոյն գրողներու ընթացքը որոնք ոճի եւ նիւթի գեղեցկութիւն կամ իսկատպութիւն վիտոնելու տեղ՝ լեզուական անսովորութիւններով կ'ուզեն ուշագրութիւն գրաւել եւ իրենց անուն մը չիենել։ Ասոնք հոլովման, բարդութեան կամ անհասկանալի անսովոր եւ շատ անգամ սխալ ձեւեր կը գործածեն, ինչոյն պարզիմաստ բառերը մէկդի կը ձգեն անոնց տեղ զննելու համար հնարածոյ այլանդակ ձեւեր կամ անճիշտ հոմանիշներ, եւ այս ամէնը պարզապէս ուրիշներէն տարրեր երեւալու համար։ Մեր խմբագրագետներու մէկ քանիներն ալ տեսակ մը մեղապարտ ներողամտութեամբ կամ տգիտութեամբ աչք կը գոցեն այս տեսակ տարօրինակութիւններու, անուղղապէս նըպաստելով անոնց ծաւալման, ու մէյ մըն ալ կը նային որ կարգ մը անհեթեթ ձեւեր ընդհանրացնեն եւ կը գործածուին շատերու կողմէ առանց խղճահարութեան։ Շահնուրի Բարեկամը այս մասին շատ իրաւապի գիտողութիւններ րրած էր Արեւ. Մամուլի 22րդ թուին մէջ (էջ 535)։ Իրաւ, մենք նորերու կամ նորագոյններու երեւման հակառակ չենք, մանաւանդ թէ անոնց մէջ կան միշտ որ յօսեր կը նետուչեն եւ վաղուան ճշմարիտ գրագէտները պիտի ըլլան, ինչպէս երէկուան նորերը եղած են այսօրուան գրագէտները, բայց լեզուական այս տեսակ ապերասան անկանոնութիւններ նեւ ինչի չեն եւ կը խաթարեն աշխարհաբար որ հազիւ թէ հաստատուն կերպարանք մը առնելու վրայ էր։ Ժամանակ մը գրաբա-

րամոլ հոսանքն էր որ աշխարհ-սրարը ա՛յնքան արեց եւ անոր
գարգազման բնական ընթացքը այնքան ետ թողուց. հիմա ալ
կ'երեւայ թէ այս նորամուտութիւնն է որ բաւական պիտի տուժել
տայ մեր հէք լեզուին, եթէ լուրջ քննքեր չըլլան կաւեցնելու
համար այս վերջին ո՛չ նուազ մը սարեր նորելուկ հոսանքը:

* * *

Այս տարի ալ գրեթէ նախորդին տարրերովը շարունակուե-
ցաւ Թրքահայ լրագրական գոականութիւնը: Իրեւ սրաթերթ՝
Արեւելք, Բիզանդիոն, Մանգումե, Սուրհանդակ, իրեւ զուտ գր-
ական շարաթաթերթ՝ Արեւելեան Մանուշ,

ՕՐԱԹԵՐԹԵՐ Մասիս, իրեւ կէս-գաւեշտական շաբաթա-

ԵՒ ԹԵՐԹ՝ Լոյս, իրեւ կէս-գրական կէս-կրօնա-

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ կան շաբաթաթերթ՝ Բիւրակն, իրեւ Բողո-

քականներու զուտ կրօնային շաբաթաթերթ

Աւեսաբեր, եւ իրեւ շաբաթական լրաթերթ՝ Փունջ անընդհատ
շարունակեցին իրենց ընթացքը. իւրաքանչիւր իրեն յատուկ ծր-
րագրով եւ ուղղութեամբ: Հանրագիտակ որ մանուկներու յատուկ
շաբաթաթերթ մը ըլլալու յատկութիւնները կը տաճէր եւ վեր-
ջերը շատ ինկած էր. տարիին մէջտեղերը դադրեցաւ: Դպրոցա-
կաններու յատուկ նպատակաւարմօր Թերթի մը պէտքը չատ ըզ-
գալի է մեր մէջ եւ եթէ չնորոգուի հրատարակութիւն մը վերսկի-
սի՝ չեմ կարծեր որ քաջ պետութիւն չգտնէ: Մ. Շամատանճեանի
շաբաթաթերթ Մաղիկն ալ նմանապէս դադրեցաւ տարիին մէջ-
տեղերը, եւ անոր քաջորդեց կիսամսեայ Մաղիկն քրօն խորագ-
րութեան հոգը ստանձնած է Լեւոն Անտոնեան:

Օրաթերթերը առ տարի ալ իրենց կոչումն աւելին բրին բն-
թերցող հասարակութեան բնծայելով նիւթներու եւ գոյածքներու
գունազեղ պէսպիսութիւն մը եւ հրատարակելով շատ անգամ այն-
պիսի գրական կտորներ եւ ուսումնասիրութիւններ՝ որոնք աւելի՛
գրական հանդէսներու էջերուն վաւերօշ էին. մինչդեռ բնդհակա-
ռակը շաբաթաթերթերը գրական պարունակութեան կողմէ այս
տարի ալ գրեթէ չկրցան ունենալ օրաթերթերէն տարբերող ու-
շագրաւ հանգամանք մը: Մեր լրագրութեան մէջ տարօրինակ ե-
րեւոյթ մըն է ասիկա որուն վրայ անցած տարի ալ ուշադրութիւն
դարձուցած էինք: Շաբաթաթերթեր ունինք որոնք բոլոր իրենց
ոյժը տուած են թերթին մէջ պէսպիսութիւն մը աւելի զննելու,
այնպէս որ 16 էջոց ծաւալի մը մէջ շատ անգամ 10-12 յօդուած-
ներ կը գտնեաւ, մինչդեռ լատգոյն պիտի ըլլար որ 10ի տեղ 3-4
հատ երկնկէկ ու լուրջ յօդուածներ գնէին եւ ատոնք ըլլային բն-
թերցողներու մտքին վրայ տեսական հետք մը ձգելու կարող նիւ-

Քեզ զրուածքներս Արդարեւ, ինչպէս շատ տեղ զիտուած է, թրքաւայերը մինչեւ ցարդ գրեթէ ունեցած չեն ոչ մէկ պարբերական հրատարակութիւն որ ճշմարտապէս հանդէս մը ըլլայ եւ իր մէջ ամփոփէ թրքահայ գրականութեան ընտրեալագոյն ներկայացուցիչներուն յուրջ ու բազմակողմանի աշխատութիւնները։ Իրաւ է թէ երբեմն ձեռնհաս գրողներու կողմէ սկզբնաւորութիւններ եղած են օրինակի համար 1895ի կիսամսեայ Ծաղիկը, բայց դժբախտաբար միշտ կիսկատար մնացած են Նոր կիսամսեայ, Ծաղիկն ալ ճիշդ հանդէսի մը ձրագորով սկսած է եւ հրատարակուած թիւերուն խնամեալ պարունակութիւնը ցոյց կուտայ թէ կ'ուզուի յուրջ հրատարակութիւն մը դարձնել զաւնս նրանի թէ յաջողէր եւ յարատեւէր։ Թեր մէջ այս տեսակ հանդէսներու չգոյութեան պատճառը երկու կերպով կրնայ բացատրուիլ. նախ՝ այդպիսի հրատարակութիւններ հասկող եւ փնտուղ ընթերցողներու զարգացած դասուկայով մը չունինք որ կարեն քաջալերել ու պահպանել զանոնք. երկրորդ՝ չունինք նաեւ այդ տեսակ հանդէսներ լեցնելու կարող ձեռնհաս եւ աշխատող գրողներ։ Ըստ իս՝ այս երկու պատճառներն ալ գեր ունին թրքահայ լրագրութեան այս թերութեան մէջ։ Զարմանալի է դիտել թէ Ռուսահայոց մէջ ճիշդ հակառակն է որ պատահած է Անոնց մէջ, եթէ չեմ սխալիր, օրաթերթերը ամէն տեսակէտով շատ ետ մնացած են մեր օրաթերթերէն, մինչպէս ունեցած են շատ յուրջ հանդէսներ եւ պատերազան հրատարակութիւններ որոնք պատիւ կը բերեն Ռուսահայ գրակնութեան։

Միւթարական է դիտել թէ թրքահայ լրագրութիւնը հետզհետէ աւելի օգտակար սկիւղիս ձգտում էր ցոյց կուտայ։ Մինչեւ հիմա մեր օրաթերթերուն մէջ փրազուական խորհրդերու տրուած չափէն աւելի տեղը պէտք եղածէն աւելի կը տարածուէր մեր տիրացու ժողովուրդ մը ըլլալը, բայց մենք Հաւերս տիրացու ժողովուրդ մը ըլլալու չափ ալ վաճ ռական ժողովուրդ մըն էինք առեւտրի մը գիւղ էինք եւ այս տարի ուրախ չեմ որ մեր լրագրութիւնը, մասնաւորապէս Սուրհանդակ եւ Մանգումէ կ'ընկերական, եւ այն հարցերու հետ սոփորականէն չափ աւելի լուսեցին եւ մշակեցին առեւտրական եւ տնտեսական նիւթեր, հրատարակելով տնտեսական բարքերու եւ խնդիրներու մասին գեղեցիկ եւ օգտակար թերագրութիւններ եւ ուսումնասիրութիւններ, նաեւ իսկ տարագրելով բանավէճեր, դժբախտաբար համայնագիտութեան քի մասնագիտութեան վէճեր որ առջուշտ զուրկ չէր գործնական օգտակարութիւնէ։ Այս կարգէն յիշատակելի է նաեւ Մանգումէի չորեքշաբթի օրերու տնտեսական բաժինը, խմբագրութեամբ Սիւտն Զէօմէքճեանի։

(Մնացելը Յաջորդով)

Յ Ո Վ Հ. Գ Ա Չ Ա Ն Ճ Ե Ա Ն

“ՎԵՊԸ”

(ՎԵՊԱԿ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆԻ)

1904ի սկիզբները Տիկին Զ. Եսայեան ինքնատիպ մտածումը ունեցաւ՝ շարաթաթերթ Ծաղիկի մէջ (*) հրատարակելու վէպ մը, առանց յաւանելու իր անունը՝ իբր հեղինակ՝ ամբողջ գործին հրատարակութեան միջոցին — կնոջական քմահաճոյք մը, ըսին յետոյ շատեր, երբ վէպը ատարեցաւ ու հոսատոր ստորագրութեան մը փոխուած տեսանլ. Ալլալէ Զէր սակաւն. Տիկին Եսայեան ո՛չ քմահաճութեամբ, ոչ ալ անմտահոսութիւն ունէր իր հրատարակած վէպին նկատմամբ, ալ պարզապէս կ'ուզէր լսել ամէն ինչ որ կը խօսուի իր գործին վրայ, անկեղծօրէն եւ առանց կնամեծարութեան յայտնուած:

Անտարակոյս շատ բնական զգացում մըն է այս: Յաճախ լրտած ու տեսած եւք թէ, մեծախարթամ կամ տոյժիկ անձեր, հետուն հետո իրենց հասած շողաքորթութեան կամ քննադատութեան ծուխէն չզոհանալով մտած են ամբոխին մէջ, incognito, եւ այս կերպով կրցած են հասկնալ ինչ որ ժողովուրդը իսկապէս կը մտածէ իրենց մասին: Տիկին Զապէլ Եսայեան ան, որ իր վէպին հրատարակութեան միջոցին ամէնուն առջեւ կը ներկայանար իբր պարզ ընթերցող մը — եւ նոյն իսկ մերթ րնդ մերթ կը քննադատէր ի վէպին այս կամ այն մասը — յաճախ հաճոյքը ունեցաւ լրտակելու նպատակով կամ աննպատակ կարծիքներ, որոնք կը յայտնուէին միատօրէն, եւ որոնց գլխաւոր արժանիքը անկեղծութիւնն էր անշուշտ:

— Մտոյի Ս. Լ. ճեպարի ոճն է, գրած մ, կը գոչէր մէկը, սքանչելի կը գոչէ:

— Ճիշդ ու ճիշդ Լեւոն Սեդրոսեանի վէպն է, գրաւ կը գնեմ, կը յարէր սրկորդ մը:

Ուսանք ալ թարգմանութիւն կը կարծէին, ուրիշներ՝ արտաարկում . . . :

Սակայն եւ այնպէս, մէկու մը համար որ ուշագիւր հետեւող մը եղած է Զապէլ Եսայեանի բրտը գրականութեան, ոչինչ այնքան գիւրիկ պէտք էր բլլար, որքան «Վէպ»ի հեղինակին ծանօթացումը, առաջին օրէն իսկ: Ճիշդ է որ այս վէպը նուազ բնութագրում է ֆրանսեակէն բռնորդ եւ աստիճաններու խորթանորդ լաճախութեան էն, պարճեալ ճիշդ է որ «Սպասման սրահ»էն ետք — կատարելապէս եւ քաղաքական վէպ մը — պոլսական կեանքէ

(*) 1904, քիւ 3—12:

քաղուած գործ մը մտածել չի տար առաջինին հեղինակին վրայ, բայց միւս կողմէ պէտք չէ աննկատ թողուլ թէ «Վէպ»ին հերոսը Պրանսայէ նոր դարձած երիտասարդ մըն է, լրագրութեան եւ գրականութեան ծառայելու տենչանքով խանդավառուած, որ Սկիւտար կրնանի եւ Ս. Խոջ եկեղեցիին զանգակահարութիւնը կը լսէ միշտ, թէ՛ անիկա մասնագէտի հմտութեամբ կը խօսի բիւզանդական նկարներու եւ զեղարուեստական հարցերու վրայ, թէ՛ անիկա դժգոհող մըն է մեր արդի գրական միջավայրի տգիղութիւններէն, թէ՛ իր ծրագրած վէպը արկածախնդրական պատահարներու մամալրավայրը չի կրնար հանդիսանալ, թէ՛ վերջապէս, նոյն այն գրականութեան անձնուէր առաքեալը որ մըն է կը հարկագրուի վերադառնալ Պրանսա, իր երկրորդ հարեւրիքը, հոն որ իր մտածումները ճիշտորոշեցան եւ արժատ կապէղիւս Բալոր աստիք Տիկին Եսայեանը յիշեցնող պարագաներ են քիչ թէ շատ, մնաց որ, ճիշդ այն առողջ ու խիզախ սկզբունքները որոնք մեզի կրնե՞րկայացուին «Վէպ»ի հերոսին բերնով, որիչ առիթնե՞րով ալ ջատագովուած են Տիկին Եսայեանի իսկական ստորագրութեան տակ :

Բայց անցնինք մեր նիւթին՝ վիպախօսութեան :

* * *

Բնիկ Սկիւտարցի, երկու մտերիմ բնակիչներ են Հրանտ եւ Սարգիս : Միեւնոյն դպրոցը յաճախած էին երկար ատեն եւ հասկառակ իրենց նիւթական վիճակին զանազանութեան առջի օրէն բարեկամներ եղած էին եւ դպրոցի գրասեղաններու վրայէն զգացած էին ամէն բան . . . » Բայց տարիներ անցնելով, բախտը զիւրենք տարբեր ճախներու առաջնորդած է : Հրանտ Բարիկ երթալով սկսած է այնտեղ գրական ուսումնասիրութիւններ ընել, մինչ Սարգիս, Սկիւտարի մէջ քիչ մը ատեն ուսուցչութեամբ պարապելէ յետոյ մտած է տեղական հայ լրագրութեան մէջ եւ կարեւոր դիրք մը գրաւած :

Երկուր ատեն այս վիճակը չարունակելէ վերջ որ մը յանկարծ՝ Հրանտ կը վերագառնալ իր ծննդավայրը, շատ աւելի զարգացած, լաւատես, եւ ինքզինքը Պոլսոյ Հայ գրականութեան նուիրելու պատրաստակամ : Իր մտքին մէջ ունի վեպի մը ծրագիրը, այդ վէպը նոր դարադուրս մը պիտի բանալ տեղական գրականութեան մէջ անիկա պիտի ծանրանալ հոգեբանական նրբութիւններու վրայ, իր բնթերցողները պիտի մղէ խորհրդածելու եւ աւելի հոգեկան լուրձումներով գոաւուելու, ու այս կերպով պիտի ստիպէ զանոնք վեր բարձրանալ առօրեայ թեթեւութիւններէն, գոնիկ նորաՎէպներէն եւ պիտի առնող քանաստեղծութիւններէն :

Այդ վիպէ Զ անտի բոլոր բովանդակ մտասեւեռու մը եղած է Բարիքէն գալէն ի վեր. իր նախնին ընկեր Սարգիսը նորէն գտած է զինքը եւ հիմա ի տարու հետ կը վիճաբանին աղօթին ալ գործի մը գտնելիք ընդունելու թեան վրայ։ Սարգիս, որ շատ տարիներէ ի վեր ապրած բլլալով լրացրած կամ տակաւն վրէժ, ճաշակած է անոր բոլոր գտնու թիւնները, հիմա կ'աշխատի համարել իր ընկերը որ ինքզինքը չորս է պարագայ յայտնի վրէժ վնասը չպիտի կարգադրուի, Հրանտ կը գոչէ ան, սքովհետեւ մեր բրածը տրամաբանական է։ Անք կ'ուզէ թէ գիտնորի բան մը տալ մեր ընթերցողին, երբ անկեղծ կը մերժէ այդ գիտնորի թիւնը, եւ երբ կը յամարիք մատուցանել զայն, այդպէսով ընծայած կ'ըլլանք բան մը որ ներքէն չպիտի գնահատուի եւ առեւորդ իրի մը պէս մէկ կողմ պիտի դրուի։

Բայց Հրանտ, միշտ լուսատեւ, եւ նորեկի ախիւնով լիցուն, կը պատասխանէ. — Այ մենք ալ տք է յամարինք գեղեցկագոյնը տալու. բոլոր անոնք որ զլաւ կ'ընենք ունին ընթերցողներուն մտաւոր խեղճութեանը պէտք է քաջութիւնը ունենան անոնց ստորին ընազդները չխնկարկելու . . .

Ամբողջ գործը վիճար սնուցիւն մըն է այս նիւթին շուրջ, թեր ուղի մը խօսակցութիւն մը երկու գլուկան մարդերու միջեւ, որոնցմէ մէկը, Հրանտը, նորագործի խանդովը լուսատեւ, ամէն բան վարդապոյն կը տեսնէ, իսկ իր ընկեր Սարգիսը՝ կը ջլատէ, կը յուսահատեցնէ զինքը, անոցու ա հաշակելով բոլոր այն փանջերը զորս թափելու յոժար է Հրանտ։

Իսկ թէ ինչ պիտի ըլլայ նիւթը այդ հրաշագործ վիպէն, այդ մասին քիչ մը բան միայն կը յատնէ Տիկին Եւայեան, եւ արդէն, ծրագրուած վէպի մը դադարէտը պատուաւ մըն է լոկ, որուն միջոցով ուղղուած է պատերազմի թէ ինչպէս կը քայքայուին տգնիւ ու անձնուէր հողի մը իրաւերը։

Հրանտի վիպէն հերոսութիւն պիտի ըլլար սիրտբաղն ու պարզ ազնիւ մը, քիչ մը աշխատելու, որ բոլորովին անգիտակցաբար պիտի խաղար իր դրացի մէկ ներտասարգէն սրտին հետ։ Երիտասարդը՝ անկախօրէն այս սիրային արեւածէն՝ արդէն հիւանդ է վտանգաւոր կերպով. ու այն գրագի սիրտբաղն ազնիւ թող պիտի տայ որ այդ դատապարտեալին վիճին օրերը ռկեղծութիւն եւ անոր դողդոջուն հոգին կոթնի գեղեցիկ գաղափարի մը վերջապէս երիտասարդը պիտի մեռնի։ Տոսմին շարունակութիւնը կարգաւք Տիկին Եւայեանի գեղեցիկ տղերուն վրայէն. —

Շուտով տպագրութիւն կ'ընէ եւ հետեւաբար փոփոխամիտ, ազնիւ քաջի մը օր մտածելէ ետք անհետացող երիտասարդին

վրայ, սկսած էր մոռցուիլ. անոր համար զգացած աննիւթական սէրը չէր կրցած երկար տառն մոքսաիլ իր օրէ յոր հասունցող երիտասարդութեան տենչանք երուն զէմ, եւ անդին գերեզմանատան մէջ հողակուտ դեռ չէր կորսուած պարտադատ երկրէն խուժող բուսականութեան մէջ. երբ անիկա տրդէն կ'ամուսնանար ուրիշի մը հետ . . . Տարի մը անցած էր արդէն, երբ բնական պարագա մի ուժգնակի կը դղրդէ իր ջլաւին դրութիւնը. անիկա մայր պիտի ըլլայ եւ իր յղութեան շրջանին ունեցած հիւանդագին ըզձանքներուն մէջէն, անդին՝ գեղեղ Լանդոգին մէջ քնացող երիտասարդին պատկերը կը բարձրանայ իր հոգւոյն մէջ. կամաց կամաց կ'անդրադառնայ թէ աւուսինը իրեն խոցնել չէր տուած միւսը, թէ անիկա միշտ արձարձած էր իր հրաւրքը եւ թէ . . . բուն միւսը եղած էր իր ամուսինը . . . որովհետեւ կը լիչէր որ Ֆիզիքական յափրացումներէն զինով՝ գերագոյն վայրկեանին միշտ անոր պողողուն սիլուէյր ուրուագծուած էր իր առջեւ, անոր աչքերուն շողիւնը տեսած էր իր ամուսնոյն աչքերուն մէջ . . . Վերջապէս տղան կը ծնի, տխրոյժ վստաւօղջ արարած մը, որ քանի կը մեծնար, հետզհետէ միւսին պատկերը կ'առնէր. Մօրը շուրջը գրունուողները չէին կրնար գուշակել այն թաքուն ցաւը որ ճակատագրային ուժգնութեամբ մը կը ծանրանար, կը ջախջախէր զինքը։ Անիկա երկար ժամեր, քնացող տղեկին քով մտիկ կ'ընէր անոր ընդհատ շնչառութիւնը, մինչեւ որ՝ խելայեղ փախչէր անկէ, աւանջները գոցած, կարծես հալածուած՝ միւսին. Տարիներ կ'անցնին եւ տղեկը կը մեծնայ դժուարութեամբ, տժգոյն մեյամաղձոտ, բերանը անվարժ՝ ռեւէ ժպիտի. յանկարծ որ մըն ալ պզտիկ ցրտառութեամբ մը կը հիւանդանայ։ Ու ա'լ մօրը համար կը սկսի Գողգոթան. պզտիկը արագութեամբ կ'անցնի այն phase-երէն, որոնց մէջ ժամանակաւ տառապած էր իր սիրած երիտասարդը։ Վերջապէս Ս. Յաշի զանգակները որ լը նորէն կը ղողանջեն եւ զըժբախտ մայրը կը տեսնէ փողոցէն անցնելը ճերմակ զապաղին, քիչ մը աւելի պզտիկ այս անգամ . . . :

Ո՛վ չպիտի ուզէր այսքան ցնցող նիւթի մը վրայ Հրանտի գրած վեպէն քանի մը էջ տուելի կարգալը։

Ահա՛, քանի մը տողով, այն է՝ այն վեպը զոր հաղար վարանումներէ, սրբագրութիւններէ եւ վիճարանութիւններէ վերջ Հրանտ կը գրէ ու կը հրատարակէ թերթի մը մէջ. Հրատարակութիւնը աննչան կ'անցնի, ոչ ոք կը խօսի անոր վրայ, եւ մինչեւ իսկ հրատարակող թերթին խմբագրապետը գոհունակութեան լայն ունջ մը կ'առնէ, երբ կը տեսնէ թէ Հրանտ աւարած է իր վէ-

պր: Սարգիսի բոլոր յոռետես գուշակութիւնները կտտարելուպէս ճիշդ կ'ելլեն: Ընթերցող հասարակութեան ստուար մաս մը արհամարհանքով կը վերաբերուի իր ամէնէն աւելի փայլոյթած գաղափարներուն եւ զգացումներուն հանդէպ: Մէկ քանիներ նոյն իսկ թունայիր ակնարկութիւններ կ'ընեն. խրախոսի, գնահատութեան ոչ մէկ խօսք, ոչ իսկ շեշտ մը կուգայ սփռիել: Հրանտի ալեկոծ հոգին, իր կացութիւնը անտանելի կը գտնէ այլեւս. յուսահատած է, բարոյական ամէն կորով կորսնցուցած: Արդէն իր տան մէջէն ալ զգոհութեան աղաղակներ կը բարձրանան իր անգործական մարգու ծրագիրներուն յէմ: Այս միջավայրը կորսնցուցած է այլ եւս իր բոլոր հրապուրները: Լրագրութեան, գրականութեան ծառայելու ամէն իզձ մեռած է իր մէջ. իր վիպար յարութիւն պիտի տար թմրած ու հիւանդ հոգիներուն, ոչ մէկ շարժում կրցած էր ստեղծել. պէտք էր ուրեմն հեռանալ, նորէն ապաստանիլ Ֆրանսական ոստանին գիրկը, ուր այնքան զիւրիւ կ'երեւային յաջողութեան պայմանները:— «Ես մերժուած մըն եմ, Սարգիս, բոլորովին մերժուած մը», կ'ըսէ ընկերոջը՝ դառնօրէն, պէտք է հեռանալ, անհետանալ:

Եւ Հրանտ, շատ չանցած, իր խորտակած իղձերուն ծրարն ի ձեռն, կը մեկնի թերեւս անդարձ կերպով, իրեններէն չհասկցուած, ծաղրուած ու արհամարհուած, օտար հողի վրայ թափելու համար իր քրտինքը:

Մեկնումի պահը եւ յարակից պարագաներուն նկարագրութիւնը, հակառակ իրենց անսեթեւեթ արտայայտութեան, գերադրականապէս լուզիչ կրցած է ընել Տիկին Եսայեան... Թերեւս, Հրանտի մեկնումին մէջ նախազգալով իր ալ մօտաւոր հեռացումը Պոլսէն:

* * *

Տիկին Զապէլ Եսայեանի այս գործն ալ, հակառակ իր նկարագրեղ տողերուն, լեցուն նախադասութիւններուն եւ ջատագոված առողջ մտածումներուն, զերծ չէ մնացած սակայն կարգ մը քննադատելի կետերէ, որոնք շուտով պիտի սրբագրուէին նոյն ինքն հեղինակին կողմէ, եթէ օրը օրին գրելու եւ հրատարակելու աննըպաստ պայմանները չըլլային:

Մեր ընթերցողները վեր ի վերոյ գաղափար մը առած ըլլալով Հրանտի նկարագրի մասին, գիտեն թէ անիկա ո՛ր աստիճան լաւատես ու հաստատակամ երիտասարդ մըն էր երբ նոր դարձած էր Ֆրանսայէն: արդ, ատանկ խիզախ ու անձնուէր թիկն մը չենք հասկընար թէ ինչպէ՞ս շուտով երես կը դարձնէ հանրութեան: Նոյն իսկ ենթադրելով թէ անիկա զօրաւորագոյն պատճառներ ունենայ

այդորինակ volte-face մը կատարելու, դժբախտաբար Տիկին Եսայեան պէտք եղածին չափ ծանրացած չէ իր հերոսին հոգեբանական վիճակին փոփոխութեան վրայ, որպէս զի ընթերցողը կարենայ համամիտ գտնուիլ անոր հեռացման եւ կարող ըլլայ արդարացի գտնել անոր քէնը: Եւ յետոյ, ճիշդ է արդեօք կարծել թէ Հրանտի ծրագրած վեպին պէս գործ մը ընդունելութիւն չի գտներ մեր հասարակութենէն. այն քանի մը տողերն իսկ, զորս մէջ բերինք արդէն իբր համառօտ վերլուծումը Հրանտի գործին, բաւական են ապահովցնելու զմեզ թէ անիկա ճիշդ ու ճիշդ մեր հասարակութեան ճաշակը փայփայող վէպ մը պիտի ըլլար. անիկա ամէնէն տոսմադիք ու հետաքրքրող վէպն է զոր կարելի է երեւակայել. ըսել թէ բոլոր ընթերցողները առ հասարակ «յօրանջած» էին Հրանտի վեպը կարդալով, չափազանցութիւն մըն է զոր անշուշտ հեղինակը կատարած է գիտակցաբար, իր ջլատուած հերոսին հեռացումը արդարացնելու եւ բացատրելու համար:

Միւս կողմէ, ասորբեր խնդիր մըն է թէ Տիկին Եսայեան ինչ պէտք ունէր այդ զարգացած, անձնուէր ու գործունեայ թիփը օտար երկիր զրկելու անպատճառ. չէ՞ որ մեր հողը, մեր միջավայրը, մեր մտաւորականութիւնը չափ պէտք ունի անոր պէս առաջնորդներու. ինչո՞ւ համար Հրանտ այնքան դիւրաւ լքեց իր անյողդողդ առաջադրութիւնները, եւ ինք որ Սարգիսի երեսին «պէ՛տք է յամառինք գեղեցկագոյնը տալու» կը պոռար, ինչո՞ւ չկրցաւ տուկալ առաջին անյաջողութեան մը, ու քնաց անհետացաւ լայնափոր քաղաքի մը ասուերին մէջ, թերեւս օտարանալու, այլացեղ տարբերու համար սպառելու իր կեանքը: Ընդունինք որ Հրանտ դասալիք մըն է պարզապէս եւ օրինակելի թիփ մը չէ բնաւ, զի եթէ ամէն իճեայիսդ մարդ երթար անոր գծած ճամբէն, բուն հողը պիտի զրկուէր իր աշխատող ոյժերէն, գոեհիկ ու գձուձ տարրերը անկաշկանդ պիտի պարարտանային: Այս պատճառով մենք Հրանտի քէնը եւ անդարձ մեկնումը վսեմ՝ այլ անիմաստ geste մը կը նկատենք, անջիղ ու հիւանդ մտքի գործ ու երբեք՝ պատուաբեր: Մենք աւելի կը հիանանք Սարգիսի վրայ, որ թէպէտ Հրանտի բաղդատմամբ աննշան վիճակ մը ունի, որ նոյն իսկ տկար ու յուսաբեկ գործիչ մըն է, բայց տակաւին կը յամառի (բո՛ւն յամառողը ինքն է ահա) ապրիլ իր անփարթամ ասպարէզին մէջ, կը շարունակէ մաքառիլ գրական ու լրագրական աղտոտութիւններու դէմ, այն աստիճան որ վերջապէս օր մը, դերերը փոխուելով, այս անգամ ինք կը սկսի լաւատես դառնալ ու քաջալերել իր մեծախօս ընկերը:

Կեղբակացնենք ուրեմն թէ Տիկին Զապէլ Եսայեանի այս երկ-

րորդ գործը իբր *roman à thèse* շատ միակողմանի է: Յոռետես շունչ մը կայ հոն, իրերը եւ անձերը խստութեամբ դատելու եւ զանակ մը, որ անտարակոյս դժգոհ պիտի թողուր քիչ մը ամէն միջավայրի գործիչներն ալ: Ու դժուար ալ չէ բացատրել տաղանդաւոր գրագիտուհիին հոգեկան այս գէշ տրամադրութիւնը: Տիկին Եսայեան՝ գերազանցօրէն տպաւորական միտք մը ըլլալով՝ ազդուած կը թուի բոլոր այն անձան հարուածներէն, որոնք հրապարակաւ ուղղութեան իրեն՝ ճիշդ այն միջոցներուն ուր իր վէպը կը հրատարակէր: Եթէ նուազ զիւրազգած ըլլար իր հոգին եւ, իր մտածումները՝ նուազ տպաւորական, կամ եթէ չարախօսներու մոլեռանդ խմբակ մը ուրիշ մը քարկոծելու պահուն ուղղակի իրեն սիրտը վիրաւորած չըլլար, վստահ կրնայինք ըլլալ որ Հրանտի դերը յարատեւօրէն մաքառիլ պիտի ըլլար այս միջավայրին մէջ իսկ, կամ գոնէ շատ աւելի զօրաւոր պատճառներէ դրդուած պիտի ըլլար անոր հեռացումը: Եւ այն ատեն այդ հիանալի դարձած քիչիկն ստեղծագործումը, միանալով վէպին յարակից մասերուն գեղեցկութեան, հիւթեղ նկարագրականներուն եւ անարուեստ այլ յուզիչ տեսարաններուն, կատարելապէս յաջող գործ մը պիտի դարձնէր Զապէլ Եսայեանի «Վէպ»ը:

ԼԵՒՈՆ ՔԻՐԻՇՃԵԱՆ

ԱՆԱԳԵԱԶԻ ՄԱՆԻՆԵՐ

Այս, աղջիկ, արսի միջին,
Զո՛ւն աղջիկ, վարդի միջին,
Եօր արսի քեզ սիրեք եմ—
Արսիս սեւ դարդի միջին:

Ա.

Էս գիշեր.—անպիտիւ գիշեր—
Կարօս աչքիս քուն չի՛ գայ,
Էս դարդեր, մրմուն-դարդեր,
Իմ սեւ արսիս վագ չե՛ն գայ . . .
Շա՛ս եմ շացեր, իմ աչքերէն
Բունը վաղուց ե փախեր,
Շա՛ս եմ շացեր, ես՛ր, քու ձեռքէն,
Սիրսս մեծ ծով ե դառեր:
Անուշ աղբի՛ր, քո՛ւն չունիս,
Դարդու աղբի՛ր, տո՛ւն չունիս,

Արար-աշխարհ ման կուգաս—
Դեղատ արտուն քո՛ւն չունիս:

Բ.

Աղօթանէն արեւ ցոյց,
Կայուն սարեն հովն եկաւ,
Խեղճ քրնուի երգը զնգաց,
Շաղաղ-վարդի հոսն ընկաւ:

Դու նստեր ես աղբրա-ակիւն,
Շաղը ծամերդ կ'որջե.

Աչ-քերիդ, լալ-շրթերիդ

Շաղվը ջուրը կ'պաշէ:

Շուխիկ-աղջիկ, չեմ դիմանայ,

Սիրս կ'առնի ու կու սայ,

Նուռ-պաշ կ'ուզեմ, նուշ-պաշ կ'ուզեմ,

Աշխարհ ձեռնիս ձեռն կու սայ:

Գ.

Փրփուր կտրած առուն կու գայ,

Բար-հարապիւն ձեռն սալով,

Զարու սարեն ձորը կու գայ,

Ծիլ-ծաղկունանց շողփ սալով.

Յէս զնացե՛ք, քար ու քոյ՛ւր,

Վա՛րդեր, ճամպայ ցուց տե՛ք,—

Նշխուն-Զարու ինձ մօտ գայ.

Լեռ-հարապիւնե՛ր, մեկդի քաշուե՛ք,

Առն՛ւ, փեշերդ քօ՛փ, արա

Թողե՛ք Զարու գիրկս գայ:

Դ.

Էս սարերի սիրուն լալեն,

Եղնի՛կ, աւա՛, ո՛ւր ե, չկա՛յ.

Խաբրիկ կ'ուզեմ քարեն, քոյեն,

Ո՛ւր տեղ զնաց, ո՛ւր ե, չկայ.

Լուսնի ցոյփով գիշերն իջաւ,

Թո՛ղ տուր, եւր ջան, արօրը՝

Դար ու դարափ խոր քուն մտաւ,

Հօտը իջաւ մութ ձորը.

Հովը քարա՛կ կ'ընկզնկայ,

Էրած սիրոյ հովին տուր,

Արի գիրկս, քունդ կու գայ—
Մշիդ-դարդիդ դարար տնւր:

Ե.

Քու աչերդ զուշալ աղբուր,
Ուրսից սերը կ'բղխե,
Քանց զով երկինք, ջինջ ու մաքուր,
Այս, սիրս սիրովդ պապակե:
Քար ու քարափ քրտնեք եւ,
Ջրեր կղզա՛ն, վարդ-վառման,
Հովերն եկան, հաւքեր կ'երգեն,
Սիրս-գարն՛ն, սերս-երմա՛ն:

Սարեւն կու գայ անուշ քամի,
Սեզ ու սրտ իրար կանի,
Թո՛ղ հուսերդ քանդես, Ջարու,
Մեջիդ վրայ քիչ-քիչ անի:

Զ.

Արեւի պէս, զեօզալ Ջարո՛.
Շափաղ տալով դուրս ելար,
Էն մութ ձորին — իմ խո՛ր սրտին —
Շողեր տալով դուրս ելար:
Աշ-վարդերը կրծիդ լսեան,
Տողերն իջան ոտերիդ,
Զով հովերը ծաւերդ տարան . . .
Մեռնիմ ծո՛ւ-ծո՛ւ աչերիդ . . .

Արի գիրկս, մարա՛լ աղջիկ,
Աչաւ-աշխարհ քո՛ղ, արի՛,
Նազ մի՛ երա, նստ մօտիկ —
Անսեր սրտից վազն արի . . .

Է.

Էրագիս մեջ երկինք տեսայ,
Աղօթարան ցոլալիս —
Որսորդի հետ եարիս տեսայ
Արս ու սրտն իման գալիս:
Եարս ձեռքին ծաղկունք ունեք,
Վարդը որսորդին տես.
— Եարար չըլնի՛, անուշ հովեր,
Եարս սիրու խօսք տես:

Որսորդը հնայիչ ունէր,
Եարիս վզէն կախ արաւ.
— Եարաք չընի՞, զովիկ հովներ,
Մարաչ եարիս որս արաւ . . .

Ը.

Ո'վ կեանք ունի, դարդ ե'չ ունի,
Դարդին դարման եւր ե'չ ունի.
Մենակ ես եմ քաղաքի ծներ —
Սիրես դարդոս ու ճար չունի.

Ո'վ սեր ունի, եւր ե'չ ունի,
Նազան արտում տեղ ե'չ ունի.
Միակ ես եմ սեւ օր ծներ,
Սերս կուրայ ու բուն չունի . . .

Ծեղը առաւ դար ու դուրան,
Անուշ մերիկ, դուռը քա'ց,
Բու որդին եմ, խոցած կու գամ,
Անո'ւշ մերիկ, — գիրկդ քա'ց . . .

ԱԻՆՏԻՍ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՇԱՔԱՐԻ ՏՈՒՓԸ

Կաղանդի առաւօտն է: Ժամը բաւական յառաջացած է բայց Տէր եւ Տիկին Մարտիկեան դեռ նոր արթնցած են: Նախորդ գիշերը ուշ պառկած ըլլալով քնատ աչքեր ունին. սեղանին առաջը նստած կը նախաճաշեն՝ երբեմն երբեմն յօւսահատական նայուածք մը նետելով սեղանին միւլ: Ժայրին վրայ որ ծածկուած է նուէրներով, քառերով: Նոյն միջոցին սպասուհին ներս կը մտնէ չաքարի տուփ մը ձեռքը եւ զայն յանձնելէ ետքը, անշուշտ դուրս կ'ելլէ:

Տիկին ՄԱՐՏ.—(Սրտնեղ) Չըսի՞ . . . Ջարմայրեանենք ղըրկեր են. ո՛ւր ասոնց ալ բան մը ղըրկելու է:

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.—Ինչ ընենք, հանրմա . . . բան մըն ալ անոնց կը ղըրկենք:

Տիկին Ը.—(Փրփրած, բերանը լեցուն) Սա քու անտարբերութիւնդ չկա՞յ, անտանելի է. ալ ինչո՞վ կ'ուզես որ բան մը ղըրկենք. ղրամ չմնաց, բան չմնաց:

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.—Հանգարտէ՛, հոգիս, հանգարտէ՛:

ՏԻԿԻՆԸ.— Ի՞նչպէս կ'ուզես որ հանդարտիմ. աս ըլլալիք բան է. կարծես թէ ամէնքն ալ խօսք մէկ ըրեր են ինծի գէշ կատակ մը ընելու :

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.— Յանցանքը ի՞մա է. ես չգացի իրենց՝ չըսի որ նուէր զրկեն ես՝ . . .

ՏԻԿԻՆԸ.— Քեզի ո՞վ կ'ըսէ կոր որ յանցանքը քուկդ է :

Քիչ մը ատեն կը վիճարանին նոյն շեշտով. դրանը զանգաւ կը կը հնչէ. այդ ու կին կը տօգունին. քիչ մը յետոյ սպասուհին ներս կը մտնէ ձեռքը ծրար մը եւ տիկնոջը յանձնելէ ետք կը մեկնի :

ՏԻԿԻՆԸ.— Այլ պիտի խենթենամ, իրաւ որ. մէկը մտածած ատենս երկուք եղաւ :

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.— (Որ մեծածայն կը սկսի խնդալ) Տարօրինակ գաղափար մը միտքս եկաւ սիրելիս . . .

ՏԻԿԻՆԸ.— Ի՞նչ է որ :

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.— Միւսներուն նուէրները պատրաստած ես :

ՏԻԿԻՆԸ.— Հարկա՛ւ. ալ այս երկուքին բան մը չեմ կրնար ընել եւ չգիտեմ թէ ի՞նչ բանով զուարթութիւն կը պատճառէ քեզի ասիկա :

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.— Մտիկ ըրէ՛. ի՞նչ է ծրարին մէջիներ :

ՏԻԿԻՆԸ.— Անուշահոտութեանց տուփ մը, Սարգիսեաններէն :

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ.— Հա՛ . . . անուշահոտութիւնը Զարմայրեան. ներուն զրկէ, չաքարին տուփը Սարգիսեաններուն :

ՏԻԿԻՆԸ.— Ատ գէշ գաղափար չէ :

Քիչ մը ետքը այդ ու կին կը դասաւորեն նուէրները եւ քառդերուն կը պատասխանեն. Շաքարին տուփը ճամբայ կ'ելլէ դէպ ի Սարգիսեաններուն տունը :

* * *

Սարգիսեաններուն տունը մեծ իրարանցում կայ : Սարգիսեան՝ մեծ վաճառատան մը պետը, իր բազմաթիւ պաշտօնեաներուն այցելութիւնը կ'ընդունի : Տիկին Սարգիսեան երեկոյթի շրջագգեստը կը փորձէ եւ օրիորդները իրենց եղբայրներուն հետ ուրիշ հիւրեր կ'ընդունին, եւ փոխ ի փոխ կը զբաղին նուէրներով :

ՆՈՒԱՐԴ.— Արշակունի, քառդերը դրուածները զրկեցի՞ր :

ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ.— Այո՛, բայց դեռ ցանկը երկայն է :

ՆՈՒԱՐԴ.— Նոր բան զրկող չեղա՞ւ :

ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ.— Առտուան զրկուածներուն փոխարէն :

ՆՈՒԱՐԴ.— Մարտիկեաններէն լուր չեկաւ, հէ՞ :

ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ.— Ինչպէս չէ՞. տուփ մը չաքար զրկեր էին :

ՆՈՒԱՐԴ.— Ես չտեսայ:

Վայրկեան մը կը փնտռեն. տուփը չկայ. բայց քառորդ կը գտնեն սեղանին տակէն:

ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ.— Չըլլայ թէ սխալմամբ մեր ղրկելիքներուն մէջ երթայ:

Նուարդ եւ Արշակունի զուարթօրէն դուրս կ'ելլեն սենեակէն, բայց շուտով կը տեղեկանան թէ սպասաւորը մեկնած է արդէն նուէրներով: Շաքարի տուփը ճամբայ ելած է եւ քառորդէ մը ուրիշ նուէրներու հետ թափառելէ ետքը կը հասնի Գառնիկ աղայենց տունը:

* * *

Գառնիկ աղա աղքատիկ մարդ մըն է, բազմաթիւ տղաքներու տէր եւ Սարգիսեաններուն հետաւոր աղգական: Կառանգը գէշ ժամանակ հասած էր այս տարի: Մանկային քով կ'զկտած՝ այր ու կին կը մտմտան: Տղաք տխրօրէն կը հետեւին իրենց ծնողքին խօսակցութեան: Կառանգը իրենց ոչ պտուղ բերած է ոչ շաքար: Մինակ Տիկին Վերթին՝ ուրիշ աղգական նուէր մը՝ Գառնիկ աղային կնոջը քանի մը կանգուն կերպաս ղրկած է:

ՄԱՐԻԱՄ ՀԱՆԸՄ.— Ամէնէն աւելի սա Տիկին Վերթինին խնդիրը. անոր բան մը ղրկելու է, չըլլալիք բան է:

ԳԱՌՆԻԿ ԱՂԱ.— Իրաւ ես կնիկ, իրաւ ես: (Կամաց մը զըրօ պանէն կը հանէ քսակը եւ լոթի կը հաշուէ) 20 ղրուշ կայ ինչ կրնանք առնել:

ՄԱՐԻԱՄ ՀԱՆԸՄ.— Ծնորհքով բան մը . . .

ԳԱՌՆԻԿ ԱՂԱ.— Հըմ . . . 20 ղրուշով շնորհքով բան մը . . .

Դուռը կը դարնուի. Մարիամ հանրմ քովէտի պատուհանէ մը կը նայի:

ՄԱՐԻԱՄ ՀԱՆԸՄ.— Սարգիսեաններուն սպասաւորն է, կարծեմ բան մը բերեր է:

Տղաքը ամէնքը մէկ կը վազեն սանդուխներէն վար: Քիչ ետքը սենեակ կը բերեն շաքարի տուփը որ անմիջապէս կը բացուի. ամէնքն ալ համը կը նային . . . Նոյն միջոցին այր ու կին ցած ձայնով կը խորհրդակցին:

ԳԱՌՆԻԿ ԱՂԱ.— Հիչ կ'ըլլայ անանկ բան, ճանըմ:

ՄԱՐԻԱՄ ՀԱՆԸՄ.— Ինչո՞ւ պիտի չըլլայ. վրան մարքա չկայ որ Տիկին Վերթին հասկնայ թէ Սարգիսեաններուն տունէն է ես:

Այդ միջոցին շաքարին տուփը մէկ տղէն միւս տղուն ձեռքը կ'անցնի:

ԳԱՌՆԻԿ ԱՂԱ.— Է՛ տղաքները . . .

ՄԱՐԻԱՄ ՀԱՆԸՄ.— (Վարկեան մը վարանելէ ետքը) Այնչափ ուրիշ բաներէ զրկուած են որ . . .

Հապճեպով շաքարի տուփը կ'առնուի. Գառնիկ աղա կը ցնցէ զայն որպէս զի պարպուածներուն տեղը գոցուի. յետոյ խնամքով կը գոցէ եւ ճամբայ կ'ելլէ շաքարի տուփին հետ:

Տիկին Վերթին երիտասարդ այրի մըն է, բաւական բարեկեցիկ. Գառնիկ աղան կ'ընդունի եւ լալու չափ կը յուզուի տեսնելով գեղեցիկ շաքարի տուփը որուն համար կը մտածէ թէ ի՞նչ զրկանքներու շնորհիւ առնուած ըլլալու է:

Տիկին Վերթին.— Իրաւ որ Գառնիկ աղա զիս պղտիկ ձգեցիք. ի՞նչ հարկ կայ այսպիսի բաներու: Մենք օտար չենք իրաւու համար:

Հետզհետէ ապշած՝ շաքարի տուփին գեղեցկութենէն եւ պարունակած աղնիւ տեսակէ bonbonներէն, Գառնիկ աղային կը դառնայ յուզմունքով:

ԳԱՌՆԻԿ ԱՂԱ.— Գիտէք որ այսպիսի օրերու մէջ ինչչափ հաճոյք կը պատճառէ մանաւանդ տալը. բնա՛ւ շնորհակալ մի՛ ըլլաք:

Տիկին Վերթին.— Միշտ նոյնը մնացած էք Գառնիկ աղա. ես որ տղայութենէս ճանչցած եմ ձեզ, եւ գիտեմ ձեր լաւ օրերը:

Գառնիկ աղա կը խանդավառուի. Նթէ սկիզբէն քիչ մը ամօթահար եղած էր, Տիկին Վերթինի շնորհակալութիւններէն հիմակ այլ եւս իր հին լաւ օրերու վերջուշուով մոռցնել կուտայ ամէն բան:

ԳԱՌՆԻԿ ԱՂԱ.— Է՛հ . . . ի՞նչ ատեններ էին:

Դուռը կը զարնուի. Գառնիկ աղա ոտքի կ'ելլէ եւ մեկնելու կը պատրաստուի:

Տիկին Վերթին.— Շատ շատ բարեւներ տիկինիդ եւ ըսէք որ չափազանց շնորհակալ եմ, իրաւ որ . . .

Գառնիկ աղա չմեկնած երկայնահասակ օրիորդ մը կը մտնէ սենեակ:

Տիկին Վերթին.— Ա՛հ, օրիորդ Զարուհի, ի՞նչ անակնկալ, այնքան զբաղած կը կարծէի ձեզի:

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Բայց չէ՞ք գիտեր որ իմ զբաղումներուս մէջ ամէնէն ստիպողականը գալ ձեզ համբուրելն է:

Շատ մը համբոյրներ խօսքերնին կ'ընդհատեն. Յետոյ կը նստին եւ կը խօսակցին: Այդ միջոցին Տիկին Վերթին կը մտածէ. «Անպատճառ բան մը տալու է այս աղջկան. ի՞նչ ձանձրոյթ, ի՞նչ կրնամ ճարել ես այս ժամուն»: Մինչ օրիորդ Զա-

րուհի կը մտածէ իր կարգին. «Տեսնենք ի՞նչ պիտի տայ, ես
անցեալ տարի այնքան գեղեցիկ ձեռագործի արկղիկ մը տուի.
ինծի պարտական է»։ Այլ սակայն իրենց շրթունքը կը գտնեն
ուրիշ շատախօսելիք նիւթեր։

ՁԱՐՈՒՀԻ.— Սարգիսեաններուն գացի. ի՞նչ անտանելի ան-
կարգութիւն մը կայ տուներնին. ոչ եկածը գիտեն ոչ գացածը։

ՏԻԿԻՆ ՎԵՐԺԻՆ.— Անոնց տունը միշտ այնպէս է։

ՁԱՐՈՒՀԻ.— Այս գիշեր Ն . . . ենց երեկոյթին պիտի երթան,
ես ալ հրաւիրուած եմ, բայց . . .

ՏԻԿԻՆ ՎԵՐԺԻՆ.— Ի՞նչ բայց . . . Արշակը հոն պիտի ըլլայ։

ՁԱՐՈՒՀԻ.— Ա՛հ, ապուշը, գիտե՞ս ինչչափ կը ձանձրացնէ
կո՞ր զիս . . .

ՏԻԿԻՆ ՎԵՐԺԻՆ.— Ի՞նչ կ'ըսես. քեզ բոլորովին տարբեր տրա-
մադրութեան մը մէջ կը կարծէի։

ՁԱՐՈՒՀԻ.— Կարծեմ քիչ մը ամէնքդ ալ սխալած էք այդ
մասին։ Արշակը միշտ ձանձրացուցած է զիս. եթէ թույլ տուած եմ
որ *cour* ընէ, գիտե՞ս՝ անոր համար է որ աղջիկ մը միշտ ծիծաղե-
լի է *monde*ի մէջ, երբ չուրջը պտտող մը չունի։

ՏԻԿԻՆ ՎԵՐԺԻՆ.— Ըսել է պարզապէս . . . *faute de mieux* . . .

Օրիորդ Ջարուհի սրամտօրէն կը ժպտի եւ ոտքի կ'ելլէ։
Մտքին մէջ միշտ կը կրկնէ. «Տեսնենք ի՞նչ պիտի տայ»։ Տիկին
Վերժին տաղնապներէ կ'անցնի մինչեւ որ լուսաւոր գաղափար
մը կ'ունենայ. «Գառնիկ աղային չաքարի տուփը . . . ուրիշ
ի՞նչ կրնամ ընել . . . խեղճ մարդը մտքէն կ'անցընէ՞ . . . »։
Խղճահարութիւնը կարճ կը տեւէ։ Տիկին Վերժին կուտայ շա-
քարի տուփը։

ՏԻԿԻՆ ՎԵՐԺԻՆ.— Սիրելի՛ս քեզի համար պատրաստեցի ա-
սիկա, կ'ուզէի անձամբ դալ բայց սիրունութիւնը ունեցաք զիս
կանխելու։

ՁԱՐՈՒՀԻ.— Ինչպէ՞ս Տիկին, միշտ գեղեցիկ անակնկալներ
ունիք ձեր բարեկամուհիներուն համար. (Մտքէն) Անշուշտ աւելի
աղէկ բան մը կրնայիր տալ. մեղք անցեալ տարուան արկղիկիս եւ
այսօրուան կորսնցուցած ժամանակիս։

Համբոյններով կը բաժնուին իրարմէ։

* * *

Օրիորդ Ջարուհի կատղած կը հասնի տուն։ Արշակին սպա-
սաւորը կը տեսնէ բակին մէջ, բայց հետք չի խօսիր իսկ։ Երբ
սենեակ կը մտնէ՝ մայրը կ'աճապարէ ըսելու։

ՄԱՅՐԸ.— Ջարուհի՛ Արշակը քեզի գեղեցիկ նուէր մը զրկե-
ր է. մատանի մը։

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ի՞նչ ընեմ . . . գիտեմ ինչու համար է, որպէս զի ես ալ իրեն բան մը զրկեմ, բայց կրնայ սպասել մինչեւ եկող տարի:

ՄԱՅՐԸ.— Գիտես Զարուհի, չըլլար, տղան քեզի բան մը ըրած չունի. ուէ բան մը զրկելու է, սիրտը կը կոտրի . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Է՛հ, ի՞նչ ընեմ . . . կեցիր, սա չաքարի տուփը կը զրկեմ . . .

ՄԱՅՐԸ.— Ի՞նչ տուփ:

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Տիկին Վերթինին նուէրը. մէյ մըն ալ թո՛ղ սպասէ՛. ինծի ի՞նչ գիտցաւ որ այս չնչին բանը տուաւ. մատանին ո՞ւր է:

Ի՞նչ Օրիորդ Զարուհի քննելու զբաղած է գեղեցիկ մատանին, չաքարին տուփը ճամբայ կ'ելլէ դէպ ի Արշակին տունը:

* * *

Արշակ չաքարին տուփը ստանալուն պէս սա երկտողը կը գրէ:—

«Սիրելիս, որչա՛փ երախտապարտ ըլլամ ձեր գեղեցիկ զիտաւորութեան համար: Ձեր զրկած չաքարի տուփը սնարիս մօտ պիտի մնայ միշտ, որովհետեւ ինծի կը թուի թէ անոր բովանդակած իւրաքանչիւր հատիկները ձեր մէկ քաղցրութիւնը կը ներկայացնեն, եւ գիտեմ թէ անոնք թիւ չունին: Գիտէք որ նոյն իսկ պիտի զգուշանամ անոնցմէ հատ մը ճաշակելէ, վախճալով որ ձեր ինծի ըրած նուէրէն՝ զոր շնորհ մը կը նկատեմ, բան մը կը պակսի. իրաւամբ այս անգամ զիս շատ շփացուցիք. անհուն շնորհակալութեամբ՝

Ձերդ ԱՐՇԱԿ

* * *

Բայց չաքարի տուփը իր վերջին կայանին հասած չէր: Արշակին քոյրը, Սրիորդ Սուրբիկ, վերջին ծայր շուարած էջ, որովհետեւ առաւօտէն ի վեր Զարմայրեան էֆէնտի գեղեցիկ հատոր մը զրկած էր իր եղբօրը, պէտք էր փոխարէն բան մը զրկել: Զարմայրեանները այսպէս էին, բան գործ կ'ընէին ամէնուն նուէրներ կը զրկէին եւ յետոյ կը բամբասէին չպատասխանողները: Օրը իրիկուն պիտի ըլլար, պէտք էր աճապարել: Սուրբիկ սրտնեղութեամբ սպասաւորը կանչեց:

ՍՈՒՐԲԻԿ.— Դեռ Արշակը չեկա՞ւ:

ՍՊԱՍԱՒՈՐԸ.— Վերն է կարծեմ:

Սուրբիկ շտապեց եղբօրը սենեակը, բայց անիկա մեկնած էր Զարուհիին նամակը ձգելու: Բանի մը վայրկեան գեղեցիկէ հեղք չաքարին տուփը աչքին զարկաւ. «Ի՞նչ գեղեցիկ է. եթէ Արշակ հոս ըլլար . . . շատ ալ յարմար նուէր է՛ . . .»: Ի՞նչ մը կեցաւ յետոյ Արշակին քառքը զրաւ տուփին վրայ եւ յանձն

նեց սպասաւորին, որ թէեւ ապշած մնաց, բայց չհամարձակեցաւ բան մը ըսելու:

ՕՐԻՈՐԴ. ԶԱՐՄԱՅՐԵԱՆ.^{* *}—Մամա՛, ի՞նչ սիրուն տղայ է սա Արշակը. մեզի ամէն բանի մէջ կը յիշէ:

ՏԻԿԻՆԸ.—Բան մը ղրկե՛ր է՛ նայիմ, բայց կարծեմ անոր ալ մենք ղրկեցինք:

ՕՐԻՈՐԴ.—Մամա, թող ըլլա՛յ. որչա՛փ մարդիկ կան որ կ'ըն՝ զունին բայց բան մը չեն ղրկեր:

Տուփը կը բերուի: Տիկին Զարմայրեան նախ ուշադրութեամբ կը դիտէ յետոյ կը խոժոռի:

ՏԻԿԻՆԸ.—Այս տուփը մեր ղրկած տուփերէն է. հէ՛մ ալ մէջէն կերեր են:

ՕՐԻՈՐԴ.—Ի՞նչ կ'ըսես, մամա, Արշակը անանկ տղայ չէ:

ՏԻԿԻՆԸ.—Կայնէ՛, Արշակին շաքար չղկուեցա՞ւ, սա ցանկը բեր . . .

Այդ միջոցին ուրիշ հիւրեր կը հասնին:

ՏԻԿԻՆԸ.—(Յաղթական) Ամա միշտ միտքէս կ'անցնէր . . . սա Տիկին Մարտիկեանին եւ Արշակին մէջը բան մը կայ կ'ըսէի:

Իր հիւրերուն կը պատմէ որ Տիկին Մարտիկեան իրեն ղըրկուած նուէրները Արշակին կուտայ. շաքարի տուփին խօսքը չըլլար: Երկար ատեն կը բամբասեն Տիկին Մարտիկեանը, մինչ Օրիորդ Զարմայրեան տխրած՝ մօտիկ կ'ընէ:

ՏԻԿԻՆԸ.—(Կ'եզրակացնէ) Ան որո՞ւ հետ չէ որ Արշակին հետ չըլլայ:

Ու խորհելով որ ծառան ղրաղած է, շաքարին տուփը կը բանայ եւ կը հրամցնէ հիւրերուն:

Պէտք է ենթադրել թէ շաքարի տուփը պարպուած, լղրճուած էր երկար ճամբորդութենէն, եւ նորէն ճամբայ ելլելու վիճակին մէջ չէր:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԾԱՂԻԿՆԵՐՈՒ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԻՆԵՔ ԻԷ ԾԱՂԻԿՆԵՐԸ Կ'ԱՄՈՒՍՆԱՆԱՆ
ԲՐՈՍԲԷՐ ՄԷՐԻՄԷ

Այո՛, ծաղիկներն ալ կ'ամուսնանան. եւ բնաւ զարմանալի չէ, քանի որ բնական բան մըն է ատ, քանի որ առանց անոր գոյութիւն չսլիտի ունենար այսօր բուսական այլազան աշխարհը, իր բերաւոր տեսակներով, երանգներով ու պէսպիսութեամբ: Հետաքրքիր ընթերցողին համար բաւական չէ սակայն գիտնալը թէ ծաղիկներն ալ կ'ամուսնանան, ինչպէս կ'ամուսնանան մարդիկ: Ան պիտի ուղէ գիտնալ եւ հասկնալ մանաւանդ շատ դժուարութեամբ հետաքրքրութեամբ մը, թէ ծաղիկներն ալ ունին սիրոյ այն այլազան դրուագները, յոյզերը եւ ուրախութիւնները, վիշտերն ու տառապանքները, որոնք ամուսնութեան յառաջաբանը կը կազմեն մարդուն քով: Գուզէն-գուզինի ամուսնութիւններ, տղայ հասակէն սկսուած եւ սնուցուած հովուերգական սէրեր, անակնկալ հանդիպումի մը խռովքէն ծնած փոխադարձ համակրութիւններ եւ կամ տարաշխարհիկ ամուսնութիւններ: Պիտի տեսնենք թէ այս ամէնը անծանօթ բաներ չեն ծաղիկներու աշխարհին մէջ, երբ քիչ մը վարը պատմութիւնը ընենք ամուսնութեան շատ մը ձեւերու, որոնց մէջ հերոսները ծաղիկներն են պարզապէս:

Ծաղիկի մը նմանցնել դեռատի աղջիկ մը, շատ հասարակ պիտի գտնէք: Բայց ինչ որ ալ ըլլայ նմանութիւնը՝ ճիշտ ըլլալէ չի դադրիր: Կապոյտ աչքեր միշտ կուսածաղիկը պիտի յիշեցնեն մեզի, վարդ այտեր՝ տփռոյն վարդի մը բացուածքին պիտի նմանցնենք երբ որ ալ ըլլայ, ինչպէս Շաթոպրիան յակինթի մը ողկոյզին կը նմանցնէ իր հերոսուհիին, Աթալայի սեւ գանգուրները:

Ու եթէ կիները բան մը ունին ծաղիկներու հրապոյրէն, ծաղիկներն ալ փոխադարձաբար բան մը ունին իրենց մէջ կնոջ հօգիէն, ինչպէս կը հաւաստէ մեզի բուսաբանութիւնը: Անոնք ալ կը սիրեն ճիշտ ինչպէս կիներ, եւ իրենց սիրոյն մէջ մերթ երջանիկ մերթ ապերջանիկ են անոր պէս: Իրենց վէպը ունին անոնք, մարգերուն մէջ կամ անտառի մը խորհրդաւորութեան մէջ, Ժայռի մը կուշտը, լճակի մը ափունքը, եւ մինչեւ իսկ ջուրերու թափանցիկ կոհակներուն տակ: Իրենց ամենամեծ մտածումը՝ ինչպէս է նորահաս օրիորդին համար՝ ամուսնութիւնն է: Իրենց նշանածները ունին զորս կը սիրեն, թեկնածուներ, որոնց կը մերժեն իրենց ձեռքը, թափառողներ որոնց նազ կ'ընեն, խորամանկ են եւ անմեղ հնարքներ ունին պառաւ օրիորդներ չմնալու համար:

Բանաստեղծները, որոնք շատ անփոյթ են յաճախ ընութիւնը մօտէն ճանչնալու, վարդին ու թիթեռնիկին սէրը երգած են այնքան մեծ խանդով: Ասիկա կեղծիք մըն է, սիրուն կեղծիք մը սակայն: Վարդին սէրը այլապէս իրական է. անոր թերթերը բոյնն են աշխարհի ամենաերջանիկ ամուսնութեան: Արու եւ էգ նշանածներ հոն իրարու մօտիկն են ու ոչ մէկ չար պատահար կարող է զստել զանոնք իրարմէ:

Վարդագոյն թերթերու կեդրոնը, բուրումնալից բաժակի մը մէջէն ծաղիկը կը ցցէ կանանչ պզտիկ դունտ մը (ձուարան), որուն մէջ ապագայ վարդենիներու բազմանդամ սերունդ մը կեանքի կը սպասէ: Ձուարանը կ'երկարի բարակ ցօղունի մը պէս ու կը վերջանայ տափակ եւ կպչուն մասով մը որ կը կոչուի «կնիք»: Եւ ասոնց ամբողջութիւնը «իգայ» «իգային» բոլորտիքը պար բռնած են, վարդին սրտին բոլոր թեկնածունները, առէջները, իրենց դեղին փոշիէ գլուխները ցցած: Ու երբ տոփոտ սիրահարները (առէջները) այլեւս անդուսպ, ինչպէս կ'ըլլան խենթ սիրահար պարոններ, կը թափեն իրենց փոշին (սեղմնափոշին) կնիքին վրայ, ձուարանը, երբեմն կանանչ՝ հիմայ կը սկսի դեղնիլ եւ ապա կարմրիլ. թերթերն է կը թափին մէկիկ մէկիկ եւ ձուարանին մէջ կ'արգասաւորին ոսկեգոյն հունտերը, ուրկէ պիտի ծին՝ յաջորդ դարնան՝ ուրիշ վարդեր եւ ուրիշ սէրեր: Այսպէս կը կատարուի ծաղիկներու ամուսնութիւնը, առէջը մօտենալով «իգայ»ին եւ անոր փոխանցելով իր սեղմնաւորող փոշին:

Բայց վարդը ընութեան առանձնաշնորհալն է եւ ծաղիկներու ամէնէն երջանիկը: Քանի՞նե՛ր կան որ արգելքներու կը բաղխին իրենց սիրոյն մէջ եւ կը տառապին յաղթանակը տանելէ առաջ: Չէ՞ մի որ մարդուն մէջ ալ ընկերական անհաւասարութիւնները մեծագոյն չարիքներն են սիրոյ զգացումներուն: Շատ անգամ պատահած է եւ կը պատահի որ երկու սիրահարներ զրոնուին իրարու բոլորովին անհաւասար ընկերական աստիճաններու վրայ. այս կարգի պարագայի մը բովանդակ տառապանքն ու մաշումը անծանօթ չեն ծաղիկներուն ալ: Հրանունկի ընտանիքէն Դամասկեան Սեւինին (nigelle) իր եթերագոյն պծնումով կը նմանի զխոյի մը, որուն գիրքի բարձրութիւնը կ'արգելէ զինքը ուշադրութիւնը դարձնելու շատ վարէն ուղղուած սիրային յայտարարութեանց: Արփաւէտ օրերու հետ սիրոյ եղանակը հասած է. բայց ի դուր. որովհետեւ առէջները «կնիք»ին բարձրութեան չեն հասնիր ու հէգ սիրուհին մեկուսացած կը մնայ այսպէս անոնցմէ: Բայց ի՞նչ. միթէ պէ՞տք է հրաժարի այն երջանկութենէն, զոր կը վայելեն իր շուրջը ուրիշներ, պէ՞տք է մերկանայ ան իր բո-

լոր գեղէն ու հրապոյրէն, տակաւին սէրը չճաշակած: Ոչ, ոչ, փափկիկ ծաղիկը կ'ուզէ ինքն ալ երջանիկ ըլլալ, սիրել ու սիրուիլ մանաւանդ, եւ ըստ որում իր թեկնածուն չի կրնար մինչեւ իրեն բարձրանալ, կրողին կուտայ յօժարակամ մեծութիւն եւ աստիճան, կը խոնարհի վար մինչեւ իր սիրականը, առէջը, ու տուփոտ գիրկնդխառնում մը կը յագեցնէ անոնց ցանկութիւնը: Միեւնոյնն է պարագան Ալուէսուկին համար, որուն թերթերը մանիշակի գոյնը ունին կարմրագոյն բաժակներու մէջ հաստատուած: Սէրը սակայն հազարումէկ խորամանկութիւններու կը զիմէ. ծաղիկը կը շրջի եւ «իգայ» կ'ընդունի բեղմնափոշին:

Բայց ամէն անգամ չի պատահիր որ երկու նշանածները զըտնուին միեւնոյն ծաղկին մէջ, միեւնոյն յարկին տակ բնակող երկու սիրահարներու պէս. եթէ այնպէս ըլլար, անոնց սիրոյ պատմութիւնը միօրինակ եւ տափակ բան մը պիտի ըլլար, զուրկ զանազանութեան ու զիպուածի հրապոյրներէն: Հեռաւորութիւնը, փափաքը, սպասումը եւ յոյսը կը հրահրեն սէրը, անագոյն բայց միեւնոյն ատեն անուշ հազարումէկ վիշտեր պատճառելով ենթակային: Ծաղիկներն ալ կը ճանչնան այս անձկութիւնները. զի եթէ կարգ մը տեսակներու մէջ արու եւ էգ միացած են նոյն բաժակին վրայ, կան ուրիշ տեսակներ ալ, որոնց մէջ «որձայ» պարունակող ծաղիկները եւ «իգայ» պարունակողները իրարմէ անջատ են, թէպէտեւ միեւնոյն տունկին վրայ: Նշանածներէն իւրաքանչիւրը առանձնացած իր թերթերուն մէջտեղ, կը սպասէ, բայց ոչ հարկաւ աննպատակ կեանքի մը տխրութեան մէջ հատնելու համար: Առնենք օրինակի համար կաղնին. ամէնէն առաջ կ'երեւան տոէջաւոր ծաղիկները, յարգագոյն երկար ծոպերու ձեւով կախուած վերին ճիւղերէն: Սիրուհիները կ'ուշանան գալու. փետրուարը կը փչէ դեռ իր ցուրտ քամին, ու խեղճ սիրահարները որ կանուխ կանուխ վազելով եկած են, ցուրտէն կը դողդղան ու կը կափկափեն կաղնիին կատարը: Սէրը կը կրծէ անոնց սիրտը, և մէկ քանին չդիմանալով կ'իյնան դալկահար, կը մեռնին: Սիրուհիները միշտ կ'ուշանան սակայն. չեն գար. չէ՞ մի որ ծաղիկները կիներ են ըսինք: Վերջապէս ահա կուգան, կը հասնին. կանանչագոյն թեփերով ու շառագոյն կատարով պզտիկ պտուկներ են անոնք: Կ'անցնին մէկ քանի օրեր... վերէն պարոն սիրահարները կը ջանան գրաւել անոնց սիրտը սիրատարփ նայուածքներով. էգերուն ալ ուզածը ուրիշ բան չէ արդէն. ամառը սկսած է եւ պէտք է որ աշնան պտուղները հասնին. առէջները կը ձգեն ուրեմն վերէն իրենց փոշին, որ կ'երթայ արգասաւորել պտուկները:

Ահա ամուսնութիւններ, որոնք իրաւ թէ դժուարութեանց են թակայ, բայց վերջապէս քիչ մը շատ յաճախադէպ են, որով կը պակսի անոնց փնտռտուքի եւ ընտրութեան հրապոյրը : Կարելի է երջանիկ ըլլալ իր գուզիներն հետ ամուսնանալով, բայց մի միայն իր գուզիներն հետ ամուսնանալու ստիպուած ըլլալը կրնա՞յ ամէն ատեն հաճելի ըլլալ : Ո՞ր մարդը պիտի ուզէր դատապարտուիլ չվայելելու անակնկալ հանդիպումի մը քաղցրութիւնները որոնք հոգին կը խռովեն : Երկու տարբեր ընտանիք ամուսնութեամբ կ'ուզեն միացնել իրենց ձիրքերը, ճաշակները եւ հարստութիւնը : Մէկուն յատկութիւնները կ'ուզղեն միւսին թերութիւնները : Յեղային տեսակէտով լաւ արդիւնք մըն է որ ի յայտ կուգայ հեռաւորեւրու խնամութենէն : Ծաղիկներն ալ հաւատարիմ են այս սկզբունքին : Արդարեւ խիստ շատ անգամ կը պատահի որ արու եւ էգ ծաղիկները անջատ տունկերու վրայ կը գտնուին. եւ կամ միեւնոյն տունկին վրայ գտնուելով, միաժամանակ արբունքի չեն հասնիր : Էգերը չափահաս եղած ատեն կ'ըլլայ որ արունները անչափահաս են տակաւին. այն ատեն ուրիշ տեղ պէտք է փնտռել անոնց ամուսնացու այրեր, բայց որոնք կրնան ըլլալ այդ հեռաւոր թեկնածուներու սիրոյ բանագնացները, եթէ ոչ այն բիւրաւոր թիթեռնիկները եւ թեւաւոր միջատները որոնք կը յածին ծաղիկներու շուրջը : Եւ ճիշդ զանոնք իրենց քաջելու համար է որ այդ պշտոտ ծաղիկները կը զարդարուին այնքան շնորհագեղ, երփնեւրանք ու բուրու մնաւտ : Այդ բանը փորձած է նաեւ լի՛ արուեստական ծաղիկներ հոտաւէտելով, որոնց վրայ կուգային թռուի միջատներ. թիթեռնիկները սիրահար են մանաւանդ գեղեցիկ գոյներու : Տարվին փորձեց այդ բանը պարտէզին մէկ կողմի ծաղիկները մերկացնելով իրենց թերթերէն. թիթեռնիկները այլ եւս չէին այցելեր անոնց :

Ահա այդ թիթեռնիկներէն մէկը որ կանգ կ'առնէ հովածաղիկի (anémone) մը ձողը. պատուական ճաշ մը կը սպասէ հոն իրեն. ծաղիկը ի՞նչ պիտի ընէ այդքան բեղմնափոշին, որ կը ծածկէ առէջները. թիթեռնիկը կրնայ կուշտ ու կուռ վայելել զանոնք : Բիւնայի (pivoine) միայն մէկ ծաղկին մէջ 3000է աւելի բեղմնափոշիի հատիկներ կան եւ ճենողկոյզի (սալզըմ) ամէն մէկ ծաղիկ 7000ի մօտ ունի անոնցմէ :

Անգամ մը որ թիթեռնիկը կշտացաւ իր նախընտրած խորտիկէն, այսինքն բեղմնափոշիէն, գլուխը կը խոթէ բաժակին խորը, ուր երկնային ըմպելի մը կը թորուի իրեն համար. կը խմէ ու կ'արբենայ անով երկար ատեն. երբ դուրս կուգայ՝ մարմինը ծածկուած է դեղին փոշիով, առէջներու շփումէն : Եւ հիմայ որ իր

որկրամոլութեան յագուրդ տալու համար կը թառի ուրիշ ծաղկի մը վրայ, էգ հովածաղիկ մը հաւանաբար, իրեւ սիրոյ հաւատարիմ թղթատար՝ սպասումէն տոչորուող էդին կը յանձնէ սիրականին աւանդը, որ իր արժանի վարձատրութիւն իր ծառայութեան, իր բաժակին նեկտարը կը մատուակէ անոր բոլորանուէր։ Տարի մը ետքը, ծաղիկ մը պիտի բացուի որ պիտի ունենայ իր հօրը եւ մօրը գեղեցկութիւնը միանգամայն։ Եթէ ան պտուղն է երկու տարբեր տեսակներու պատկանող ամոլներու սիրոյն, պիտի ըլլայ օտարածին մը (hybride)։ Իսկ երբ երկու ամուսինները միեւնոյն տեսակին երկու տարբեր զանազանութիւններն են, պտուղը պիտի կոչուի խառնածին մը (métis)։

Այսպէս՝ պիծակի մը բարակուկ մարմինն կամ իշամեղուի մը փորին կառչած բեղմնափոշին կը ճամբորդէ մարդերու եւ դաշտերու մէջէն, երբեմն մզոններով հեռուն։ Ամէն միջատ իր նախասիրած ծաղիկը ունի, որուն վրայ միայն կանգ կ'առնէ։ Եւ տարօրինակ չէ՞ երբ թիթեռնիկ մը, օրինակի համար զանազանածաղկի մը բեղմնափոշին նարգիսի մը փոխադրելու սրբապղծութիւնը երբէք չի գործէր։ Այսպէս՝ գոյնզգոյն եւ ալրազան միջատներու բիւրանէն տարմեր սիրոյ թղթատարի փափուկ պաշտօնը կը կատարեն հեռաւոր ծաղիկներու միջեւ, օղին մէջ գծելով իրենց ճախրանքին ուղեգիծը անշիտ ռապահով, ինչպէս ժանեակի մը բազմաթիւ թելերը որ չեն խառնուիր իրարու՝ ճարտար ձեռքի մը մատներուն տակ։

* * *

Օրը իրիկուն եղած է. ժամերէ ի վեր արդէն վաղենիկը (souci) եւ այգածաղիկը (belle-de-jour) գոցուած են, երիցուկը ստացած է նորէն իր վարդ երանգը, նունուֆարը ամփոփած է իր թերթիկները եւ ազատային տերեւները ծալուած են հողմահարի մը պէս։ Թռչուններու յետին ճլուրջութիւն յաջորդած է արդէն գորտերուն խառնաճաճ ծաղիկներն ալ չեն քնանար. կան որ երկկրկնոցը։ Բայց բոլոր ծաղիկներն ալ չեն քնանար. կան որ երկժան համարելով զիրենք երեւալու իրենց գեղանի քոյրերուն շարժան համարելով զիրենք երեւալու իրենց սէրը ապրելու։ ամէնքն ալ կամ մեծ մասամբ սպիտակ են անոնք եւ կամ շատ տոգոյն, ինչպէս ցայգածաղիկը (belle-de-nuit), enothère, եւ պատատուկը։ Ի՞նչի պիտի ծառայէին արդէն վառ գոյներ գլխերային ստուերին մէջ։ Արեւին վայելքը չունին այդ ծաղիկները, բայց ունին սակայն իրենց համար բարախող սրտեր. անոնք ալ ունին իրենց սիրահարները։ Աննշան գեղեցկութիւններ, պատուական հոգիներ կը կրեն յաճախ։ Բոյրն է ծաղիկին հոգին, եւ գլխերային տոգոյն

ծաղիկները զգլխիչ բոյր մը կ'ունենան շատ անգամ: Արդար փոխարինութեամբ մը անգոյն ծաղիկներն են որ հոտաւէտ կ'ըլլան աւելի. անոնցմէ հարիւրին 14ը հոտ ունին, մինչդեռ կարմրագոյն ծաղիկներուն մէջ հարիւրին 8ը միայն: Բայց մեղունները փեթակն են եւ բոռերը քնացած. գիշերուան համեստ ծաղիկներուն որոնք պիտի ըլլան պատգամաւորները:

Դրդուռած անոնց զգլխիչ բոյրէն, — սրտայոյզ աղերսը ծաղիկներուն, — կամաց կամաց դուրս կուգան իրենց ծերուքէն դանդաղութիւն թղէզներ ու մանիշակագոյն բնդեռներ: Յայգաթիթեռ մը կ'անցնի ահա *enothère*ի մը վրայէն. ի՞նչ անստգիւտ նեկտար մը ծածկուած է արդեօք այսքան հոտաւէտ բաժակի մը խորը. թիթեռնիկը թառած է, ու մեկնելու պահուն իրեն հետ կը տանի բեղմնափոշին գէպի հեռաւոր սիրուհին: Այսպէս՝ բոյրին հրապոյրը ձեռք կը բերէ այն արդիւնքը, զոր չպիտի կրնար բերել ձողած գեղեցկութիւն մը լոյս աչքով: Պատի մը ստորոտը, յասմիկի մը վրայ թառած է խոշոր սփինքս մը, բեղմնափոշիի ու նեկտարի առատ պաշարի մը առջեւ: Անշուշտ շատ խեղճ արարած մը պիտի երեւար ան ցորեկուան չքեղ մանկլաւիկներուն ու գունազեղ բանբերներուն շարքին մէջ: Անոր սեւ ու նարնջագոյն օղակները տխուր տեսք մը ունին, բայց յասմիկը համեստ է եւ գոհ կ'ըլլայ անով: Ընդհակառակը երախտագիտութեան վերջին բոյր մըն ալ կը ձօնէ անոր մեկնած ատենը:

Մութին մէջ, ծաղկէ ծաղիկ նոյն *snoûs* է որ կ'երգուի այսպէս. միշտ միեւնոյն կոչը՝ ուղղուած անցնող թիթեռին, առանց որուն անծանօթ պիտի մնար հոտերու գաղտնիքը:

Բայց ի՞նչ ընեն հապա այն ծաղիկները որոնք ոչ բոյր ունին ոչ շնորհք: Եղեւինին ու դիւքիին (*érable*) ծաղիկները, որոնց վրայ միջատները ոչ հրապոյր մը կրնան տեսնել ոչ ալ նեկտարի մը խոսառումը, առանց ամուսնի պիտի մեռնին: Է՛հ Տէրը անոնց ալ ճամբայ մը կը ցուցնէ հարկաւ: Եթէ մեղուն կամ պիծակը արհամարհանքով կ'անցնին կ'երթան անոնց քովէն, Տիրոջը ձեռքը հով մը կը յարուցանէ, որոնց թեւերուն կը յանձնեն անոնք իրենց բեղմնափոշին. եւ ապագայ անտառներու սաղմը կը ճամբորդէ սար ու ձոր, մինչեւ որ հասնի ուրիշ անտառ մը, ուր հովը կը ցրուէ իր աւանդները իւրաքանչիւրը իր ճիշտ հասցէին: Ու հանճարեղ չէ՞ք գտներ երբ ըսեմ թէ այդ երկար ճամբորդութիւնը կատարելու համար եղեւինի բեղմնափոշիին ամէն մէկ հատիկը երկու պտղւիկ օդապարիկներ ունի երկու քովերէն, որոնք ամենաթեթեւ հովով մը, թեւ կու տան անոր: Աշնան միջոցին այս ճամբորդող բեղմնափոշիին քանակութիւնը մեծ համեմատութիւններ կ'առնէ: Նաւա-

կամուրջներու վրայէն դոյլերով բեղմնափոշի աւլած են յաճախ. եւ «ծծումքի անձրեւ» կոչուած նշանաւոր տեղատարափներն ալ որ կը պառաւին շատ անգամ անտառէ մը 160 քիլօմէթր հեռու տեղուանք, ուրիշ բան չեն բայց եթէ բեղմնափոշիի արշաւներ:

Բարիզի մէկ պարտէզին մէջ մշակուած պիստակենի մը տարիներով անպտուղ մնաց, Անոր ծաղիկները, բոլորն ալ էգ, կը թարչամէին առանց ամուսնանալու. բայց աշնան մէկը՝ աեանուեցաւ որ այդ ծաղիկները պտուղ տուեր են. անհասկնալի դաղտնիք մըն էր աս. ամէն մարդ Բարիզի մէջ՝ բաց ի այդ պիստակենիէն ուրիշ պիստակենի չէր գիտեր. աստիէն անդիէն տեղեկութիւն առին եւ յայտնուեցաւ որ ճիշտ տարի մը առաջ մերձակայ թաղին մէջ երկրորդ պիստակենի մըն ալ տնկած են որուն ծաղիկները արու էին:

Իտալիոյ Օթրանթօ քաղաքին մէջ արմաւենի մը կար որ պտուղ չտուաւ մինչեւ այն օրը երբ Պրինտիզիի մէջ, այսինքն 30 մղոն հեռուն գտնուող առէջաւոր արմաւենի մը այնչափ բարձրացած էր ալ, որ իր ծաղիկները,—մինչեւ այն ատեն արգիլուած դրացի ծառերէն,—կարող եղան ծովի քամիին յանձնել իրենց բեղմնափոշին: Պէռնար քաղաքի մէջ ժիւսիէօ նմանօրինակ զէպը մը կը պատմէ: Բուսաբանական պարտէզին մէջ երկու պիստակենի ունէր, երկուքն ալ էգ. օրին մէկը տեսաւ որ անոնցմէ մէկը պտղաբերէ. ամուսնութիւն մը տեղի ունեցած էր անշուշտ, բայց ի՞նչպէս. քանի որ ծառերը ջերմի մէջ էին. Տը ժիւսիէօ նշմարեց այն ատեն որ արգասաւորեալ ծաղիկները օդի հոսանքի մը առջեւ կը գտնուէին. քննութիւն մը հարկ եղաւ անծանօթ ամուսինը գտնելու համար: Լիւքսէնպուրկի ջերմոցներէն մէկուն մէջ արու պիստակենի մը դեպքով էին մէկ քանի օր առաջ, ու բաց թողուած պատուհանէն՝ հովը միջնորդն ու մեղսակիցը եղած էր երկու տարփաւորներուն:

* * *

Դաշտին կամ անտառին մէջ համարձակ՝ միջատները եւ հովը կ'ամուսնացնեն ծաղիկները իրենց ձեւին, հասակին կամ գոյնին համեմատ. տեսակներուն մէջ զանոնք կ'ընտրեն որ ամէնէն յարմարներն են իրարու, եւ նշանածներուն մէջ՝ էն վայելուչները: Նոյն բանը կ'ընէ նաեւ պարտիզպանը, իւրաքանչիւր ծաղկի տալով իրեն արժանի ամուսին մը, տարբեր զանազանութենէ մը, բայց ոչ հեռաւոր տեսակէ մը: Ան արհեստական օտարախառնութիւնն (hybridation) է որ կը կատարէ, խիստ փափուկ գործողութեամբ մը որ մեծ խնամքի ու ճարտար ձեռքերու պէտք ունի: Շատ բարակ մկրատի մը միջոցաւ կը կտրէ կը հանէ նախ առէջները այն

ծաղկին ուրկէ հունտ առնել կ'ուզէ. յետոյ բարակ շղարշէ գլխա-
նոցի մը մէջ կ'առնէ զայն, որպէս զի չընդունի ո եւ է միջատի այ-
ցելութիւնը կամ հովին գգուանքը: Բանի մը օր այսպէս ձգելէ
յետոյ, կը հանէ շղարշը եւ վրձինի մը ծայրով կը պտտցնէ «կնիք»ին
վրայ բեղմնափոշին այն ծաղկին գոր ընտրած է իբր տմուսին:
Եթէ բեղմնափոշին կաշուն է՝ ինչպէս քրիզանթէմինը՝ եւ կամ
պղտիկ մածուցիկ կոյտերու ձեւով է՝ ինչպէս է օրքիտէներու մէջ՝
ասեղի մը ծայրը կը գործածէ: Վերջապէս նորէն կ'անցընէ գլխա-
նոցը վրան, մինչեւ որ հունտը կաղմուի: Այս եղանակով պարտիզ-
պանը իրապէս կը ստեղծէ փափաքուած ծաղիկը: Ջանոնք գիտա-
կանօրէն միաւորելով, կրնայ ուղածին պէս փոփոխել, ձեւ, հա-
սակ, գոյն, հոտ տալ, եւ ստանալ ամէնէն հազուագիւտ բաղակցու-
թիւնները:

Այսպէս կը կատարուի մեծ գաղտնիքը, ծաղիկներու աշխար-
հին մէջ, ինչպէս բովանդակ ապրող Բնութեան մէջ ալ: Դե-
ղեցկութիւն, շնորհք, պէրանք, հնարք, ամէն բան կը ծառայեն մի
միայն որպէս զի կեանքը շարունակուի, վերածնի ու պահպանուի,
որպէս զի ժամանակի ընթացքին մէջ տեւեն բոլոր այն տեսակները
որոնց ամբողջութիւնը աշխարհի հրաշալիքը կը ձեւացնէ:

«Լէֆթիւ Բուլ Թուս»

ՅՈՎՆ. ՀԱՄԱՄԱՆԵԱՆ

ՏՂՈՒ ՄԸ ԵՐԴԵՐԷՆ

ԿԱԽԱՐԴՈՒՄՆԵՐ

Չէի ճանցնար, կը սիրէի մի՛ միայն:
Ի՛ր մէջ կիկը գտած էի, իրաւ որ,
Դեղակերտ, նուրբ, տարփասեցիկ, ձեւաւոր,
Միջոք փայփայուած կիկը անհոգ, մոգական:

Երբե՛ք այսփան մոլեգնօրէն, փրփրուն,
Ո՛չ մէկ կակ զիս հրապուրած, գերած էր.
Երջանկութիւն, յոյս ու հրայրք, երազներ,
Վեհիւսին պէս կը շնորհէր ամենուն:

Ինձի՛ խոսուս, ուրիշներուն ալ երկինք,
Մեկուն համբոյր, չորրորդի մը հեշտութիւն.
Ամենեկիս ալ այդ կակով օրօրուն,
Սիրահարի դաշկոտ կեանք մը կ'ապրէինք:

Եւ երբ սիրեչ ըսկայ՝ զայն, հոգեցո՛ւնց,
Խենթ քափով մը, մսածումներս սառեցան.
Երանութեան պիտի չանիմ, ըսաւ ան,
Ու զիս կիրքին քափդներուն մէջ մեցուց:

* * *

Հեշտասարած, հրապուրիչ, ծուլօրէն,
Վառարանին քովն ընկողմած եր հեռուն:
Մերք քոցերուն կը նայե՛ր ան երազուն,
Ու մերք ինծի՛ ծիծաղելով հեռուէն:

«Դուք ամենքդ աչ կը նմանիք սա քոցին,
«Հուրէն կ'այրիք, ու հովէն աչ կը մարիք,
«Փոփոխամիտ, անընպատակ, դարձդարձիկ . . . »
Ըսաւ յանկարծ, ձայնով մը մեղկ, ցնծագին:

Հովն իր շեգուն կու գար անդուշ կը փութ,
Ապակիին՝ որ քրջած եր անձրեւէն:
Շունը պառկած, գորգին վրայ մեղիօրէն,
Տիրուհիին կը նայե՛ր յա՛ր անհարքեր:

Վստահ՝ թէ Ան միշտ կը վայ՛չե՛ր, կը խաղար
Իր մարմինին մոզութիւնովն անպատու,
Կը մտածեմ թէ ես ինչո՞ւ այդ պահուն,
Չկրցայ զայն արհամարհել Տիրաբար:

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Կ Ե Ս Ո Ւ Ր Ը

(Գ Ի Ի Ղ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ր Ք Ե Ր)

(Շարունակութիւն)

Քանի մը օր չարունակ այս տեսակ մտածումներու մէջ ըն-
կըղմած էր Թամամ, զաւկին վարմունքը մեծ զժգաղդութիւն մը
համարելով իրեն համար: Ան տխուր էր եւ մտախոհ:

Գէորգ՝ նորէն խօսակցեցաւ մօրը հետ: Այս անգամ, մօրը հա-
կառակութեան վրայ քիչ մը զայրացաւ, եւ բարկացած՝ քանի մը
սպառնալիքներ ըրաւ:

Թամամ լացաւ, եւ «ի՛նչ որ ուզես ըրէ՛» ըսելով հեռացաւ
մէկ կողմ:

Դէորդ կանչեց քոյրը, հօրեղբոր կինը, ազգականներէն մէկ քանին, որպէս զի մայրը համոզեն: Ամէնքն ալ զաւկին կողմն էին: Երկար խօսակցութիւններէ ետք վերջապէս կարելի եղաւ Թամամի հաւանութիւնը առնել: Անկէ ետքը Թամամ նշան տաւ Սաթենիկի համար, եւ խնամիները սկսան հարսնիքի պատարաստութիւն տեսնել:

Բ.

Հարսնցուն՝ սիրուն, համեստ եւ բարի աղջիկ մըն էր: Աշխատասէր էր, թէեւ ճանր գործող, Եռանդով ու հետաքրքրութեամբ կը փարէր տնային գործերու: Կ'ուզէր միշտ նոր բան սորվիլ, որպէս զի թէ՛ իրմէ շնորհքով ընկերուհիներէն ետ չմնայ, եւ թէ գերիշխէ իրմէ թոյլերուն վրայ: Սաթենիկ տասնըվեց տարեկան էր, եւ արդէն իսկ տեղեակ էր կար ու ձեւի: Ձեռքի կարը շատ գեղեցիկ էր. տեսնողը կ'ըսէր թէ մեքենայով կարուած է. այդպիսի մատներ ունէր Սաթենիկ, Հմուտ էր նաեւ տնտեսութեան մէջ. մայրը զինքը այդպէս կրթած էր: Գիւղին մէջ՝ համարձակ եւ ազատ աղջիկ մը կը նկատէին զինքը: Այդ յատկութիւններն էին պատճառ որ կիներուն, մանաւանդ պառաւ կիներուն համակրութիւնը չէր վայելէր: Կովկասի գեղջկուհիներու այն պարզ հոգիներէն էր՝ որոնք իրենց բնածին եւ սիրուն հակումներու շնորհիւ պատրաստ են ընդգրկելու այն ամէնը, ինչ որ գեղեցիկ է, ճշմարիտ եւ գաղափարական: Անոնք պատրաստ են իրենց շուրջը փռուած խաւար մթնոլորտին երեսը ելլելու. միայն՝ պէտք են բարեյաջող պայմաններ, — եւ այն ատեն գիւղը իր ծոցէն դուրս կը բերէ բարոյապէս աւելի մեծ արժանաւորութիւններով օժտուած կիներ քան քաղաքը:

Սաթենիկ իր համարձակութիւնն ու ազատութիւնը պարտական էր երիտասարդ Դրւատեանին, որ իրենց դրացին էր, եւ Հայոց թեմական զպրօցներէն մէկուն կ'աշակերտէր: Ամէն ամառ՝ Դրւատեան գիւղ կուգար, տղամարդոց ընկերութիւնը շատ չէր փնտռեր, եւ ընդհանրապէս տունը փակուելով ընթերցանութեամբ կը պարապէր: Այդպէսով առիթ կ'ունենար կիներու հետ գտնուելու, եւ յաճախ խիստ քննադատութեան ենթարկելու գիւղին մէջ տիրող հինգած սովորութիւններն ու կարծիքները: Դրւատեան շարունակ կը ծաղրէր կիներու նախապաշարումները, անոնց սխալ ու անձուկ հայեացքները կնոջ գիրքի մասին, եւ շարունակ կը քարոզէր թէ կինը պէտք է տղամարդուն հաւասար իրաւունքներ ունենայ: Պառաւ ու միջին տարիքով կիները զայն յիմար կը նկատէին, եւ լրջօրէն կը զինուէին անոր դէմ այն առիթներուն մէջ միայն, երբ նոյն գաղափարները աւելի եռանդով կը քարոզէր եւ

քրիտասարդ հարսերու եւ աղջիկներու: Դրւատեան շատ յաճախ կը տեսնուէր Սաթենիկի հետ, մանաւանդ ամարանոցը. անոնց օբաները դուռ դուռի կը նայէին: Եւ առիթէն օգտուելով, շարունակ կ'աշխատէր այդ աղջկան մօքի աշխարհը լոյսի նոր ճառագայթներ մտցնելու: Այդպէսով գրեւ կարգաւ սորվեցուցած էր Սաթենիկի միշտ ընթերցանութեան գիրքեր կը բերէր անոր համար: Կարգացածին նկատմամբ հարցումներ կ'ընէր եւ իր կողմէ ալ բացատրութիւններ կուտար: Աղջկան մայրը սկիզբները կը հակառակէր այդ բանին, եւ գլխաւորաբար անո՛ր համար որ «կը խօսէին»: Սակայն տղան ուշադրութիւն չէր դարձնէր: Կինը, շարունակ տեղի տալով, վերջ ի վերջոյ ինքն ալ ընտելացաւ անոր քարոզներուն ու գործին:

Ուսումը եւ Դրւատեանի յաճախակի յարձակումները կանանց հին հայեացքներու դէմ, Սաթենիկի վրայ այն ազդեցութիւնը ունեցան որ տակաւ առ տակաւ կորսնցուց գիւղական կնոջ համար հաստատուած սովորութիւններու վրայ ունեցած հաւատքը, եւ նոյն իսկ սկսաւ մասամբ հասկնալ թէ այդ ամէնը զուրկ էին խելացի հիմերէ:

Սաթենիկ ուրախ էր որ զինքը նշանած էին: Ամուսնական կեանքը իր բարդ կողմերով մութ, շատ մութ էր անոր հասկացողութեան համար, բայց եւ այնպէս ինքզինքը երջանիկ կը զգար, որովհետեւ գիւղին մէջ ինքնին մեծ շնորհ մը կը նկատուէր երբ աղջկան մը համար փեսացու կը գտնուէր: Աւելին կար.— Սաթենիկի փեսացուն Ոսկանենց Գէորգն էր, օտարութեան մէջ մեծցած երիտասարդ մը որ քաղաքը խանութ ունէր եւ հարուստ էր, հագուած էր քաղքեցիի մը պէս, ոսկեջրուած արծաթէ գօտին մէջքին, ժամացոյցի շղթան ալ կուրծքն ի վար կախած: Սաթենիկի երջանկութիւն կը պատճառէր նաեւ իր ծնողքին ուրախութիւնը: Ծնողներու դէմքը որչա՛փ մռայլ կը դառնայ երբ իրենց աղջիկը ուզող մը չի գտնուիր: Որքա՛ն կը տանջուի խեղճ աղջկան սիրտը, երբ կը զգայ թէ ծնողքին զժգոհութեան ու տխրութեան պատճառը ինքն է, թէ ինք ծանրութիւն մըն է տան մէջ, եւ թէ այդպէս լքուած մնալով, իր գոյութեամբն ու բաղդով տան վրայ աւատ մը պիտի բերէ: Ինչպէ՞ս չուրախանալ հիմայ:

— Ի՛նչ կ'ըլլար, Աստուած, քեզ մատաղ, կ'ըսէր Սաթենիկ ինքնիրեն, որ քոյրս ալ իմ տարիքիս հասնելուն պէս այսպիսի բաղդի մը արժանանար:

Ու կը մտածէր իր նոր ու մօտակայ դրութեան մասին: Ամուսնական կեանքի մութ, քողարկուած, բայց խորհրդաւոր եւ հրապուրիչ գաղտնիքը կ'ալեկոծէր իր հոգին եւ զինքը կը պաշա-

րէր քաղցր ու զիւթական ցնորքներով: Միտքը կը սաւառնէր նաեւ այն տան վրայ, որուն հետ պիտի կապէր իր կեանքը, եւ նոր բան մըն ալ կ'աւելցնէր իր ուրախութիւնը:

— Կեսուր մը, «իւնքը» (Գէորգը), մէյ մըն ալ ես, կը մտածէր Սաթենիկ, ոչ տագր կայ, ոչ տագրով կին՝ որ խռովութիւններ պատահին ու բաժնուելու հարկ ծագի: Գլուխս կախ՝ իմ գործիս կը նայիմ եւ ոչ ոք չի խանդարեր զայն: Ասկէ աղէկ ի՞նչ կ'ըլլայ: Մեր դրացի Մելքումի տունը ան ի՞նչ է. երկու տագրով կիներ որ չըլլար որ իրարու հետ չկռուին, իրարու «որդի չթաղեն» (անէծքով): Ենթադրենք որ ատիկա բնաւորութեան խնդիր է, բայց եթէ դուն լաւ ես եւ ընկերդ գէշ, այն ժամանակ ի՞նչպէս պիտի յարմարիս: Այսպէս աղէկ է. ոչ ոք չի խանդարեր: Մնաց որ նշանածս քաղաքը մեծցած տղամարդ է, կ'ուզէ որ քաղաքացի կնոջ պէս ազատ ըլլամ: Ինչո՞ւ անխօս մնամ մեր ազգականներուն քով. ինչո՞ւ իբր հարս առանձին հաց ուտեմ, երեսս մէկ կողմ դարձուցած՝ որպէս զի կեսուրս չտեսնէ: Ինչո՞ւ գլխուս յարգարանքը հին ձեւով ըլլայ, գլուխս կքի փուտ մը ծանրութեան տակ: Յիմար եւ արեւորդ բաներ են այս ամէնը. արդէն ամուսինս ալ ատոնց հակասուակ է:

Ու Սաթենիկ՝ տենդային անհամբերութեամբ ու սրտատրուի կը սպասէր այն օրուան՝ երբ զոռնան առտուն կանուխ իր զիւ ձայնը պիտի բարձրացնէր Ոսկանենց տան կտուրէն, իր սրտին խորէն դուրս տալով ոգեւորիչ, հոգի ալեկոծող եւ հարսնիքի տօնին խորհրդաւոր նշանակութիւն մը տուող «սէհեար»ին (*):

Գ.

Մինչեւ հարսնիքին օրը՝ դժուարին հարց մը կար զոր պէտք էր լուծել, եւ որ այնքան անհանգստութիւն ու սրտնեղութիւն պատճառեց Ոսկանենց Թամամին: Զաւակը կը պահանջէր որ հարսին գլուխը քաղքի ձեւով յարգարուած ըլլայ: Աղջկան կողմն ալ համամիտ էր իրեն. միայն Թամամ կը հակառակէր: Խեղճ կինը ոչ մէկ կերպով կրնար հաշտուիլ այդ գաղափարին հետ, ժանաւանդ որ իր հարսը՝ առաջին օրինակը պիտի ըլլար ամբողջ գիւղին մէջ, երկար զիմադրութենէ մը վերջ, պառաւ՝ զաւկին վճռականութեան հանդէպ, ստիպուեցաւ զիջիլ: Այս անգամ ալ արցունքը չկրցաւ ազդել քարսիրտ տղուն:

— Վնաս չունի, զաւակս, կ'ըսէր Թամամ, թող ուղածդ կատարուի, միայն թէ բերած հարսդ հնազանդ ըլլայ:

Հարսնիքը փառաւոր կերպով կատարեցին: Այդ օրը՝ պառաւ

(*) Իբարու կապուած օտաւեկու պարսկական եղանակներ:

Թաւամ իր երջանկութեան զագաթնակէտին հասած էր։ Միայն անգամ մը տխրեցաւ, երբ զաւակը՝ իր նոր զգեստը հագած՝ կը պատրաստուէր աղջկան տունը երթալու։ Այդ միջոցին Թաւամ յիշեց իր դժբաղդ ամուսինը որ չարժանացաւ զաւակին հարսնիքը տեսնելու, ու տխրեցաւ։ Երբեմն-երբեմն, Թաւամի միտքը կը խըռովէր նաեւ սա մտածումը թէ հարսը իր ընտրած աղջիկը չեղաւ, բայց ինք, ամբողջովին զաւակին ուրախութեան նուիրուելու համար, կ'աշխատէր վանելու այդ մտածումը որ ժամանակ առ ժամանակ անախորժ զգացում մը առաջ կը բերէր իր մէջ։ Արտաքուստ՝ ինքզինքը վերջին ծայր ուրախ ու երջանիկ ցոյց կու տար։ Որքա՛ն պարեց այն ժամանակ, երբ հարսն ու փեսան՝ մականեւորու յաղթական երգերուն ուղեկցութեամբ տան բակը մտան։ Այնքա՛ն պարեց որ զուռնանքները քիչ մնաց յոգնէին։ Կտուրներէն դիտող գրեթէ բոլոր կիները աւանատե՛ս եղան Թաւամի ընթացքին ու մնացին զարմացած։

— Թաւամ քուրիկը տեսէք, է՛յ, կ'ըսէին անոնք, ուրախութեանը ալ չափ ու սահման չկայ։ Հաւատա՛, եթէ թողուս, մինչեւ իրիկուն այդպէս պար պիտի դառնայ հարսին ու զաւակին առջեւ։

Պարեց, պարեց, վերջը մօտեցաւ հանդէսին հերոսներուն, համբուրեց զանոնք եւ ըսաւ.

— Մայրիկը ձեզ մատաղ ըլլայ, հրամայեցէ՛ք տուն։ Ա՛յ փեսի մականեր, ամէնքդ ալ հիւր էք, հրամայեցէ՛ք։

Թնդաց մականերու խրոխտ չեշտը եւ հանդէսին մասնակցողները տուն մտան։

Հանդերձը վերցնելէն վերջ, Թաւամ նորեկ հարսը իր մօտ կանչեց, քանի մը խորհուրդներ տուաւ անոր, եւ յորդորեց որ մարդուն (ամուսնին) հնազանդ ըլլայ։ Հարսը՝ որ դեռ իր կեսրոջմէն իրաւունք չէր ստացած հետը խօսելու, խոնարհեցաւ, համբուրեց անոր ձեռքը, եւ այն ժամանակ միայն գնաց քնանալու՝ երբ պառաւը անկողին մտաւ։

Հետեւեալ առտուն Սաթենիկ շատ կանուխ արթնցաւ, իսկոյն հագուեցաւ եւ գնաց տան բակը աւելելու։ Տակաւին ջուրի երթալու եւ կամ կովերը կթելու իրաւունք չունէր. նորհարսը՝ քանի մը օր վերջ միայն կրնար տունէն դուրս ելլել։

Այդ առտուն՝ Սաթենիկ ինքզինքը կորսնցուցածի պէս էր եւ շարունակ երազանքի մէջ կը մնար։ Մեղրալուսնի առաջին գիշերը հանգիստ չէր տար իր մտքին ու երեւակայութեան։ Ամուսնական մութ վարագոյրը վերցած էր անոր աչքերէն, տեղի տալով խորհրդաւոր տեսարանի մը, եւ հրապուրիչ գաղտնիքը լուծուած

էր իրեն համար Սաթենիկ երբեմն կը ցնցուէր ու կը կարմրէր այդ ամէնը յիշելով. ամօթի զգայնութիւնը զինքը կը պաշարէր եւ կ'աշխատէր ամէն ինչ մոռացութեան տալ. Սակայն շլացուցիչ, ցրող մտածումները շատ յամառ էին եւ երբեք հանգիստ չէին թողուր նորհարսին բոբբօքած երեւակայութիւնը. Սաթենիկ ամէն ինչ կը կատարէր մեքենայաբար. թէեւ ձեռուերը կը գործէին, բայց միտքը ուրիշ տեղեր կը շրջէր:

Կեսուրը որ եկեղեցիէն կը դառնար, պահ մը զինքը աղատեց այդ կացութենէն. Թամամ՝ հարսը քովը կանչեց եւ տարաւ պըտըացուց տան բոլոր անկիւնները:

— Ամէն բան լաւ միտքդ պահէ, եղբակացուց զանազան խնրատներ եւ պատուէրներ տալէ վերջ, նայէ՛ որ չսխալիս եւ զիս ու քու սիրտդ չնեղացնես: Թէ որ մոռնաս եւ իմ ուղածիս ու փափաքածիս համաձայն չշարժիս, ականջներդ կը պլորեմ:

Վերջին խօսքերը կատակի ձեւով արտասանեց ու ծիծաղեցաւ. նորհարսն ալ խնդաց եւ գլխով ու ձեռքով հասկցուց թէ ամէն բան լաւ պիտի կատարէ:

Սաթենիկ՝ պառաւին խրատները կը լսէր առանց վրդովուելու կամ զայրանալու. Կեսուրին խօսքերը մինչեւ անգամ զինքը կը խրախուսէին ամենայն եռանդով նուիրուելու հարսի կոչումին եւ շնորհալի տնտեսութիւն մը ցոյց տալու ամէնուն: Սակայն նոյն իսկ առաջին օրերէն անյաջողութեան հանդիպեցաւ:

Կիրակի մը, Թամամ պատուիրած էր Սաթենիկին որ մեղրով հաւկիթ եփէ: Կէս օրուան մօտ էր՝ երբ հարսը տապակը կրակարանին վրայ դրած՝ կերակուրը կը պատրաստէր. Կարմրած իւղին ծանր հոտը տարածուած էր Ոսկանենց թաղը, եւ հաբեւան կիները կ'ըսէին իրարու.

— Ըհը՛, Թամամ քուրիկը եղ ու ձու եփել կու տայ. կ'երեւայ թէ հարսին մատներուն շնորհքը փորձել կ'ուզէ. արդէն քէյֆի մէջ է, տղան եկած, մատաղ հարսը տունը . . .

Կրակարանին առջեւ դուռած էր ճենապակիէ պնակ մը՝ որմէ երկոտասանեակ մը Գէորգ հետը բերած էր. Հարսը՝ եղ ու ձուն այդ պնակով սեղան պիտի բերէր: Պահ մը՝ Սաթենիկ սենեակ մըտաւ կեսօրվմէն մեղր ուղեւու. Թամամ ելաւ նստած տեղէն, բացաւ սենեակին պատին կոթնած փոքրիկ պահարանը, իր ձեռքով մեղր հանեց կճուճէն (պտուկ), սկաւառակի մը մէջ դնելով հարսին տուաւ եւ պահարանը կղպեց նորէն: Սաթենիկ՝ սկաւառակը առնելով դէպի կրակարանը դիմեց: Անոր բացակայութենէն օգտուելով, հաւ մը բարձրացած էր կրակարանը, եւ ձուի կճեպները կը կոցահարէր: Սաթենիկի մօտենալը տեսնելով, հաւը ինքզինքը

կորսնցուց, դէս ու դէն թռչտեցաւ, թրպրտաց եւ վար ձգեց ճե-
նապակիէ պնակը: Հաւը փախաւ, բայց ամանը փշրուեցաւ, եւ
աղմուկը հասաւ Թամամի ականջին:

— Աս ի՞նչ էր, գոչեց սարսափահար, եւ վեր թռաւ տեղէն:

— Անտէր մնաս, ա՛յ հաւ, բացագանչեց Սաթենիկ կամացուկ,
յուզուած ու դողդոջուն ձայնով, — քու տէրդ մեռնի . . .

Բնազդօրէն սկսաւ ժողվել պնակին բեկորները, կարծելով թէ
կրնայ դարձանել կորուստը:

— Աս ի՞նչ է, գոչեց կեսուրը սարսափած՝ մօտենալով հարսին,
ձեռքերդ չորնան . . . Աղջի՛կ, ինչո՞ւ զգուշութեամբ չես վար-
ուիր, հապա ես ի՞նչ ըսի քեզի. վա՛խ, վա՛խ . . . կորաւ, ջուրն
ինկաւ, գնա՛ց . . .

Հարսը ձեռքով-գլխով հասկցուց թէ հաւը ըրաւ:

— Հաւին տէրը մեռնի, քուկդ ալ . . . Թի՛ւհ, ի՛նչ ալ եկաւ
բերանս . . . բայց հաւը այստեղ ի՞նչ գործ ունի . . .

Հարսը ձուին կճեպները ցոյց տուաւ, ուզելով հասկցնել թէ
հաւը՝ կճեպները կը քրքրէր:

— Թոյն դառնայ այդ եղ ու ձուն . . . աղջի՛կ, շաթթուան մը
հարս ես, եւ այսպէս փորձանք կը բերես մեր գլուխը, աւելի վե՛ր-
ջը ինչ պիտի ընես . . . ձեռքէդ բան մը չի գար . . . տուգինա
մըն էր, հիմայ մնաց տասներմէկ հատ . . . վա՛խս . . .

Թամամ ծոցեցաւ, պնակին կտորուանքներէն մէկ քանին վեր-
ցուց, ափսոսանքով դէս ու դէն շրջեց ու շարունակեց.

— Ձեռքերդ չորնան. այս աչքի լոյսի պէս ամանը վար իյնայ
կօտորի՛ . . . հեռո՞ւ կեցիր նայիմ . . . գնա ուրիշ աման մը բեր . . .

Կեսրոջ իւրաքանչիւր խօսքը թունաւոր սուր նետի մը պէս
կը խոցէր նորհարսին մատաղ սիրտը. ի՞նչ ըներ խեղճը, ինչպէ՞ս
ինքզինքը արդարացնէր. չէր կրնար խօսիլ. Կը կարմրէր, համբ-
րութեամբ տանելով վրդովմունքի եւ վիրաւորուած անձնասիրու-
թեան ամբողջ ծանրութիւնը. ինչո՞ւ այդպէս անզգոյշ վարուեցաւ,
կճեպները դուրս չնետեց, պնակը ուրիշ տեղ մը չդրաւ, որպէս զի
հաւը ներս չմտնէր. ինչ որ ալ ըլլար սակայն, ատիկա անսպասե-
լի ու պատահական դիպուած մըն էր, որուն մէջ ինք մեղք չու-
նէր. ինչո՞ւ ատոր համար կեսրոջը խիստ ու վիրաւորիչ յանգիմա-
նութեանց ենթարկուէր:

Սաթենիկ՝ այլայլած սրտով սենեակ մտաւ եւ ուրիշ պնակ մը
բերաւ. Թամամ դեռ կը շարունակէր իր ախն ու վախը եւ նախա-
տինքները. Եւ այդ ամէնը . . . պնակի մը համար:

Ջաւակը տուն եկաւ ճաշելու. Մայրը՝ բարկացած՝ իսկոյն
յայտնեց ցաւալի իրողութիւնը եւ անոր առջեւ ալ սկսաւ հարսը
նախատել:

— Մարդն ես, ա՛յ որդի, դուն ալ խրատէ որ զգոյշ ըլլայ, խելօք, կարգ կանոնով շարժի:

— Ա՛յ մայրիկ, կ'արժէ՞ ամանի մը համար սիրտ նեղացնել. երբ օտարութեան երթամ, նորէն կը բերեմ, որչափ եւ ինչ տեսակ որ ուզես, ինչո՞ւ սիրտդ կը նեղացնես, հարսին ալ սիրտը կը կոտրես. մտածէ որ առանց քու ըսելուդ անոր սիրտը պէտք է կոտրած ըլլայ. դուն ալ ո՛ր կ'ըսես, ցաւը կը կրկնապատկուի. լաւ չես ընել:

— Դե՛հ, դուն ալ որ հիմակունէ այդպէս խօսեցար, պրծաւ գնաց. էրնէկ իմ բաղդիս . . . ա՛յ տղայ, երբ դուն իմ երեսին, կնկանդ մօտ այդպէս կը խօսիս եւ զինքը թեւերուդ տակը կ'առնես, հապա ան հարսը ալ ինծի ականջ կը կախէ՞, կը նայի՞, որ ի՛նչ . . .

— Լա՛ւ, հէրի՛ք է, ըսաւ Գէորգ կտրուկ շեշտով մը, սրտեւ. դուքիւն մի յարուցաներ. կերակուր բերէք ուտենք:

— Մէյ մըն ալ կ'ըսեմ, ուրիշ անգամ իմ առջիս այդպէս բա՛ն չըսես կնկանդ համար:

Սեղանը զրին եւ կերակուրի նստեցան: Մայր ու որդի միասին կը ճաշէին: Հարսը իր երեսը դարձուցած էր տան մեծին եւ կը ճաշէր առանձինն: Կեսրոջը հետ խօսելու իրաւունք չունէր դեռ. հետեւաբար՝ չէր կրնար միասին ճաշել:

Ամուսինը հասկցաւ կնոջը տխրութիւնը, եւ մօրը բացակայութեան միջոցին ըսաւ.

— Շատ հոգ մի՛ ընել, պառաւ կնիկ է, ըսածներուն ուշադրութիւն մի՛ դարձնել:

Թամամի ցաւն ու հոգն ալ այն մտածումն էր թէ արդեօք հարսին ըրած սխալը պատահական ու բացառիկ դէպք մըն էր, թէ տակաւին պիտի կրկնուէր:

Չարաբաստիկ դիպուածը զինքը կրկին անգամ համոզեց թէ հարսը՝ որուն ինք չէր հաւնած եւ զոր ինք չէր ընտրած, իրեն համար ցաւ ու կրակ պիտի դառնայ:

Անգամ մը, իրիկուան դէմ, Սաթենիկ ջուրի գացած էր: Աղբիւրէն վերադարձած պահուն՝ զիւղամէջի կատարը հանդիպեցաւ մօրը որ ջուրի կ'երթար: Մայրը աղջկանը հարցուց թէ ինքզինքը ինչպէ՞ս կը զգայ ամուսնին տան մէջ, թէ կեսուրն ու ամուսինը ինչպէ՞ս կը վարուին իրեն հետ: Սաթենիկ որ ամուսնէն գո՛հ եւ կեսրոջմէն դժգոհ էր, պատմեց պնակին դէպքը: Մայրը խրատ տուաւ որ զգոյշ ըլլայ եւ կեսրոջը խօսքերուն ուշադրութիւն ընէ: Այդպէս կը խօսակցէին անոնք, իսկ Թամամ՝ համբերութիւնը հաստած՝ կը սպասէր հարսին որպէս զի ջուր բերէ եւ սամավարը կըրակ դնէ:

— Զեկաւ, կը գանգատէր ինքնիրեն, չեկաւ, բարերար Աստուած, հարսը ի՞նչ եղաւ, ո՞տքը կոտրեցաւ, ճամբուն վրայ մընաց . . . ջուրի գացող հարսը այսքան կ'ուշանայ . . .

Թամամ համբերութենէն ելաւ, եւ սկսաւ բարկութիւնը զաւկին վրայ թափել:

— Ա՛յ մայրիկ, ինչո՞ւ զուր տեղը սիրտդ կը նեղացնես. ի՞նչ կ'ըլլայ, կ'երեւայ թէ պատճառ մը կայ որ քիչ մը ուշացեր է. վերջապէս կէս գիշեր չէ եղած, ժամուն զանգակները դեռ նոր զարնուեցան:

— Աղէկ որ կ'ըսես, ես հիմայ ինչպէ՞ս ժամ երթամ. եթէ հարսըս տունը ըլլար՝ կ'երթայի:

— Եթէ կ'ուզես ժամ երթալ, գնա՛. ահա ես տունն եմ, ի՞նչ կ'ըլլայ եթէ տունդ առանց կնոջ թողուն ու երթաս:

— Կ'ըլլա՞յ, ատիկա լսուա՞ծ բան է . . . ինչո՞ւ ըլլայ, ջուրի գացիր, շուտ մը վերադարձիր . . .

Ու դուրս ելաւ սենեակէն, բարձրացաւ տան կտուրը, եւ դրացուհւոյն աղջկան՝ Սոնային՝ որ աղբիւրէն նոր վերադարձած էր, հարցուց.

— Սոնա՛, մեր հարսը ի՞նչ եղաւ, չեկաւ մինչեւ հիմայ, քեզի հետ միասին գացած էր:

— Գիւղամէջի գլուխը մօրը հետ կը խօսէր, հիմայ ուր որ է կու գայ:

Թամամ ալ բան մը չըսաւ: Բթամատը բերանը տարաւ եւ կատաղութեամբ վար իջաւ:

Այդ րոպէին, Սաթենիկ՝ կուժը շալակը առած ու հեւալով բակ մտաւ: Կեսրոջը բնաւորութիւնը գիտնալուն համար, շատ արագ քայլերով կտրած էր ճամբան՝ որպէս զի ուշանալը չհասկըցուի: Հարսին թշերը վարդեր դարձեր էին, իսկ սեւորակ աչուընէրը կ'այրէին կրակի պէտ: Դէմքին վրայ մեղմ ժպիտ մը կը խաղար:

— Աղջի՛կ, դուն ի՞նչ դարձար, գոչեց կեսուրը՝ վրան խոյանալով, երիտասարդ հարսը գիւղամէջը կը կանգնի ու կը խօսի՞, այսօր քան ալ համարձակութիւն . . . թո՛ւ . . . աղջի՛կ, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ գետինը չես մտներ, ի՞նչ կ'ըսեն քեզ տեսողները. մէյ մըն ալ եթէ ասանկ բան մը ըլլայ, գլխուդ կաշին կը հանեմ, հասկցա՞ր:

Ու քոչերը հագնելով՝ չտապեց դէպի եկեղեցի:

Սաթենիկ չկրցաւ պատասխանել. տակաւին խօսելու իրաւունք չունէր: Դէմքին վրայ ճառագայթով մեղմ ժպիտը իսկոյն մարեցաւ: Տխրութեան քօղը իջաւ, ծածկեց անոր դէմքը, աչուընները լեցուեցան: Այդ վիճակին մէջ, ամուսինն դարձաւ եւ բսաւ հեծկլտալով:

— Մինչեւ ե՞րբ այսպէս պիտի մնամ, բան մը կ'ըսէ՝ չեմ կըրնար պատասխան տալ : Զուր տեղը զիս կը նախատէ, չեմ կրնար երկու խօսք ըսել որպէս զի անմեղութիւնս ցոյց տամ իրեն, կամ հասկցնեմ որ անիրաւ են իր խօսքերը, մինչեւ ե՞րբ . . . ամսուան մը հարս եմ, հերիք չէ՞ որքան անխօս մնացի . . . Դուն ալ չես պահանջեր որ մայրդ խօսելու հրաման տայ ինծի :

Սաթննիկ զլուսը ծոցի դառնաշունչ հեկեկանքը խեղդեց իր ձայնը : Ամուսինը փայփայեց, քովայներեց մատաղ կինը եւ խօստացաւ մօրմէն խնդրել որ անպատճառ խօսելու արտօնութիւն տայ հարսին :

— Ի հարկէ անխելք սովորութիւն է յարեց Դէորդ, բայց անկարելի է մէկ անգամէն վերցնել, սիրելիս, պէտք է կամաց-կամաց ուշխատիլ : Ի՞նչ մըն ալ համբերէ : Նոյն իսկ, մեր տունը եկած սոռժին օրդ, մտադիր էի որ մօրմէս խօսելու արտօնութիւն պահանջեմ քեզի համար, բայց անկարելի էր այդպէս յանկարծ : Դուն ալ մի՛ վհատիր :

(Շուրու ճակելի)

Ա. ԱԴԵԼԵԱՆ

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՇՈՒՐՁԸ

Արտաշէս Յարութիւնեան՝ «Անըջանք»-իս իր վրայ թողած տըպաւորութիւններուն հրատարակութեան առթիւ, սօնեհներուն ակնարկելով կը գրէր. — «Իր սօնեհ իսկ, ըստ տաղաչափական օրէնքի եւ պայմանադրութեան, սխալ կազմուած է, եւ ասիկա բնա՛ւ ներելի չէ, եւ ասիկա ոչ ոքի՛, ոչ մէկ արդարացումով թոյլատրելի է» :

Այս կտրուկ վճռին առթիւ՝ հարկ կը տեսնեմ զիտել տալու թէ իր «Լքուած քնար»-ին պարունակած հինգ սօնեհներուն մէջ ալ չափի եւ կանոնի խառնակութիւն մը կը տիրէ, եւ թէ կատարելապէս իրարմէ տարբեր ձեւով յօրինուած են (տե՛ս էջ 10, 69, 70, եւն.) : Մնաց որ, մեր մէջէն անոնք որ ոտանաւոր գրած են, ինչպէս Սիպիլ, Փանոսեան, Զարդարեան, Վ.***, Ուղուրլեան, Լն. ամէնքն ալ պէտք է մեղաւորուած ըլլան բանաստեղծական օրէնքներուն ու կանոններուն դէմ, քանի որ ամէնքն ալ որոշ ուղղութեան մը չեն հետեւած : Արդէն նորերը հիմայ ատանկ բաներու կարեւորութիւն չեն տար : Պոտլէո՛, քսան տեսակ սօնեհ գրած է, եւ Ռիվուառի սօնեհները երբեք իրարու չեն նմանիր :

Պրաչէի եւ Տիւսուչի աշխատակցութեամբ հրատարակուած Քրանսական կատարեալ քերականութեան մը մէջէն հետեւեալը կը բաղեմ. — «Սօնեհ կը կոչուի այն ոտանաւորը որ երկու քառեակէ

եւ երկու երբեակէ կը բաղկանայ, եւ որուն առաջին երբեակին երրորդ տողը՝ յանգով կը համաձայնի երկրորդ երբեակին երրորդ տողին հետ: Արվէտի ծանօթ սօնէն որ իր զգացման եւ գաղափարի այնքան նուրբ փափկութեանը հետ ձեւի թերութիւններ ունի, այս կերպով յօրինուած է:

Pour elle, quoique Dieu l'ait faite douce et tendre,
Elle ira son chemin, distraite et sans entendre
Le murmure d'amour élevé sous ses pas.

A l'austère devoir pieusement fidèle
Elle dira, lisant ces vers tout remplis d'elle:
— Quelle est donc cette femme? — et ne comprendra pas.

Ոտանաւորի արուեստին նուիրուած ուրիշ գրքի մը մէջ, իբր անթերի սօնէ յիշուած է Տէպարրոյի սօնէն, սակայն բոլորովին կը տարբերի Արվէտի կիրարկած ձեւէն: Այսինքն՝ Տէպարրոյի սօնէին առաջին երբեակին երրորդ տողը կը համաձայնի երկրորդ երբեակին երկրորդ տողին հետ:

Ո՛րն է ուրեմն կատարեալ սօնէն: Ուրախ պիտի ըլլայի, եթէ «Լքուած Քնար» յարգելի հեղինակը պատասխանէր այս հարցման, ինչ որ շահեկան պիտի ըլլար ինծի, ու մասնաւորաբար ամէն առնոց համար՝ որոնք ոտանաւորի արուեստով կը հետաքրքրուին:

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՄԱՄՈՒԼԸ

(ԳՐՈՆԻԿ)

Հեղինակութեան խնդիր մը, Միսսէաճն-քէ Ճանիկ Արամեան.—Տոգր. Տաղաւարեանի հրաժարման առթիւ.—Պ. Գեորգ Չափուսեան եւ իր յաշոգութիւնը.—Լրագրական փոփոխութիւններ:

Սվաճեանի Մեղուն նուիրուած յօդուածի մը մէջ (Հանրագիտակ' թիւ 1) Հրանտ Ասատուր՝ Խաչատուր Միսաքեանի կը վերագրէ հեղինակութիւնը «Ընդունելութիւն Ընծայի» անունով գրքի մը, որ Թրքահայոց առաջին երգիծական գրուածքներէն մէկը կը նկատուի: «Այդ տարւոյն (1856) վերջերն էր որ, — կը գրէ, — լոյս տեսաւ, Բարիզի մէջ, «Ընդունելութիւն Ընծայի» տետրակը, որուն հեղինակն էր Թ. Կըկոնկեան. այդ դիմակին ներքեւ կը ծածկուէր ժամանակին ամէնէն մեծ Հայ գրագէտը, Խաչատուր Միսաքեան, որուն երգիծական այդ համառօտ գրուածքը կ'անգրագարձնէ հաւատարիմ կերպով ժամանակին ժողովրդական լեզուն ու ոգին, զուարթախոհ հեգնութեամբ համեմուած»: Խըն.

դիր է սակայն թէ իոկապէս Միսաքեան գրած է այդ գրքոյդը : Մենք մեր քով ունինք Փարիզու գրատան (Արամեան) 1879 նոյեմբերի դրացուցակը՝ որուն մէջ «Ընդունելութիւն Ընծայիչին իբր հեղինակ ցոյց տրուած է Ճանիկ Արամեանը : Այս երկու տեղեկութիւններէն ո՞րն է ճիշդը : «Ընդունելութիւն»ը տպած է Բարիդի Walder տպարանը՝ ուրկէ հրատարակուած են արդէն Արամեան տպարանի անունով հրապարակ հանուած գրքեր : Անշուշտ Արամեան գրատունը իր կողմէ հրատարակուած գրքի մը մասին այդ աստիճան ակնյայտնի սխալ մը չէր կրնար ընել : Սա ալ կայ որ «Ընդունելութիւն»ը Միսաքեանի տաղանդին արժանի գործ մը չէ : Ամէն պարագայի մէջ՝ հետաքրքրական պիտի ըլլար ձեռնհասնել որեւէ կարծիքը իմանալ այս մասին եւ միանգամ ընդ միշտ լուծել խնդիր մը որ իր առանձին կարեւորութիւնը ունի թրքահայ գրականութեան՝ ու մասնաւորաբար Սաչատուր Միսաքեանի գործերուն ուսումնասիրութեամբ զբաղողներու համար :

X

Ազգ. Հիւանդանոցի ներքին հիւանդութեանց բժշկապետ տոգթոր Տաղաւարեան էֆէնտի անցեալ դեկտեմբեր ամսոյ սկիզբը հրաժարելով իր պաշտօնէն, հոգաբարձութեան խնդրանքին վրայ ամիս մըն ալ շարունակեց հիւանդանոց այցելել, եւ վերջնապէս քաշուեցաւ տարեգրութիւն : Հոգաբարձութեան Զանքերը՝ այդ հրաժարականը ետ առնել տալու համար՝ բոլորովին ասպարդիւն մնացին : Իր յաջորդին ընտրութիւնը բաւական կնճառտ խնդրի մը զուտ բացած է այս պահուս, եւ թեր ու դէմ հաղարու մէկ բաներ կը գրուին ազգային մամուլն մէջ : Մեր առած մասնաւոր տեղեկութեանց համաձայն, տոգթ. Տաղաւարեանի յաջորդը պիտի ընտրուի հետեւեալ կերպով. — մրցման ժիւղին մը պիտի հաստատուի, որուն պիտի անդամակցին երկու բրօքէտէտ Կարս, Բժշկական վարժարանէն, դերմանական, ֆրանսական եւ յունական հիւանդանոցներու բժշկապետները, եւ երկու Հայազգի բժիշկներ : Իրաւ է որ հրապարակաւ փափաքներ յայտնուեցան ծանօթ բժիշկներու գրաւոր քուէով կատարել տոգթ. Տաղաւարեանի յաջորդին ընտրութիւնը, բայց տոգթ. Նազարեան պէլէ եւ տոգթ. Սնդիրեան ու տոգթ. Էսմէրեան էֆէնտիներէ բազկացած մասնախումբ մը՝ որ պաշտօն ունէր մրցման ժիւղին կազմելու, աւելի բանաւոր նկատեց այս կարգադրութիւնը, մտածելով թէ Ահպոճիզմը կրնայ իր որոշ դերը խաղալ քուէով ընտրութեան պարագային : Միայն իրենց արժանիքին վրայ վստահութիւն չունեցող բժիշկներն էին որ ուզեցին մրցումէ խուսափել, եւ առարկեցին թէ ո՛չ մէկ ծանօթ բժիշկ պիտի գիջանի մրցման մասնակցելու : Այս կարծիքին սխալ ըլլալը յայտնելու համար կը բաւէ միայն յիշատակել սա պարագան թէ այժմէն իսկ, իջեալ մրցման մասնակցելու տրամադիր բժիշկներուն մէջ կան նաեւ դիւքի եւ արժանեաց տէր բժիշկներ : Ակներեւ է որ այս միջոցներով կարելի պիտի ըլլայ շնորհով բը-

Ժիշկ մը ընտրել իբր բժշկապետ Ազգ. Հիւանդանոցի ներքին հիւանդութեանց բաժնին, բայց չենք կարծեր բնաւ թէ ընտրուելիքը հիւանդանոցին մէջ պիտի կրնայ լեցնել այն տեղը՝ զոր գրաւած էր տոգթ. Տաղաւարեան էֆ. ։ Համակրելի զիտնական բժիշկը ո՛չ թէ միայն պարզ բժշկապետ մըն էր, այլ նաեւ կը հասնէր հաստատութեան ամէն պէտքերուն, կը մասնակցէր հիւանդանոցի օգտին աշխատող բոլոր օժանդակ մարմիններուն ու կը վայելէր հոգաբարձութեան բացարձակ վստահութիւնը, հաւասարապէս ամէն գործի մէջ ։ Կը յիշուի անշուշտ թէ հոգաբարձութիւնը իր տարեկան տեղեկագիրներէն մէկուն մէջ՝ պաշտօնապէս «Ս. Փրկչեան Հաստատութեան բարեկարգիչ»ի տիտղոսը տուած էր տոգթ. Տաղաւարեան էֆ.ի ։ Դժուար է, չըսենք անկարելի, այդ աստիճան անձնուէր եւ հոգածու պաշտօնեայ մը ճարելը ։

×

Journal officiel du gouvernement Egyptien/ի մէջ հաճոյքով կը կարդանք հետեւեալ պաշտօնական զեկուցումը. — «1904 հոկտեմբեր 27 թուակիր եւ 1048 թիւ որոշմագրին համաձայն, Եգիպտոսի Հանրային կրթութեան նախարարութիւնը դեղագործի վկայական տուաւ Գէորգ էֆ. Չափուշեանի, որ 1904 հոկտեմբերին յաջողութեամբ անցուց դեղագործական վարժարանի քննութիւնները ։» Գէորգ էֆ. եղբայրն է Պոլսոյ Արհեստից կայս. վարժարանի ուսուցիչ Երուանդ էֆ. Չափուշեանի, եւ նոյն ատեն առաջին Հայը՝ որ Եգիպտական կառավարութեան կողմէ այսպիսի արտօնագիր մը կ'ընդունի ։ Կը շնորհաւորենք զինքը ։

×

Պարտիզակցի Վահան Վրդ.ի թերթը՝ Լոյս՝ որ ասկէ առաջ իբր զաւելտաթերթ կը հրատարակուէր, տարւոյն սկիզբէն վերածուեցաւ կրօնաթերթի, խմբագրապետ եւ վարիչ ունենալով Մշոյ երաբեմնի Առաջնորդ Բաբգէն Ծայր. վարդապետու Լոյսի տեղ ալ՝ Հանրագիտակ կը հրատարակուի իբր զաւելտաթերթ՝ միշտ Վահան էֆ. Փափաղեանի խմբագրութեամբ ։

Մ Ո Ւ Ռ Ա Կ

«ԾԱՂԻԿ»ի առաջին թիւը ամբողջովին սպառած ըլլալով, կը խնդրենք մեր այն ընթերցողներէն՝ որոնք հաւաքածոյ կազմելու սովորութիւնը չունին, մեզի վերադարձնել այդ թիւը՝ որուն փոխարէն պիտի ստանան երկու նոր թիւեր ։

ՎՐԻՊԱԿ. — Նախորդ թիւին մէջ՝ էջ 375, տող 29՝ «բարեկամ» բառը կարդալ «բարերար» ։ Էջ 377, տող 13՝ «կը սկսէի»ն կարդալ «կը ստիպուէի» ։ Էջ 403, տող 13՝ «Պառնասեաններունը չէ, այն իր սկզբնական սահմանափակումէն շեղած ֆրանսական ոռոմանթիզմինը» պարբերութիւնը կարդալ «Պառնասեաններունը չէ, այլ այն իր սկզբնական, եւայն» ։

ԿԱՐՆԵՒՐ. — Հաշիւներու կանոնաւորութեան համար՝ «Ծաղիկ» ասկէ վերջ ամէն ամսոյ 15ին եւ 30ին պիտի հրատարակուի ։

Արտօնատէր Ա. ՍԱԳԱՆԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԳԱՆԱՆ

ՖԵՆԻՔՍ ՕԹՐԻՇԻԷՆ

ԿԵՆԱՑ, ՇՐԴԵՂԻ, ԾՈՎՈՒ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ՍՈՍՆՁՆԱՇՆՈՐՀԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ ԻՎԻԷՆՆԵ 1860ԻՆ

Փրանսիայի Համօրույ խան, քիւ 52, 53, 54, 55, 56

Լիազօր ցեղայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան կենաց ապահովագրութեան օրինակ մը.— Յժ աւարական մէկը որ կ'ուզէ ապահովագրուիլ Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան 20,000 ֆր. եւ քսանեւհինգ տարուան համար, տարեկան 925.80 ֆր. պիտի վճարէ եւ պայմանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 ֆր. հնչուն դրամ ամբողջովին: Իսկ եթէ մեռնի զոր օրինակ, 10 տարիէն, իր ժառանգորդները անմիջապէս պիտի ստանան 21,314.62 ֆր.: Այս ամէն դուրմարները ԱՆՈՒՍՆԱԿԱՆ չեն, այլ ԻՐԱԿԱՆ, եւ Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութիւնն այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխաւորէ իր բոլորով:

9—10

ՏՈՔԹ. ՅՈՎՍ. Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՅԱԿԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՄԱՆՁԵՐՈՒ ԹՇՆԱՄԻՆ

գին 5 դր.

ԿԷՍ-ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

գին 5 դր.

Կը ծախուին բոլոր գրաւաճառներուն քով:

1—5

ՔԵՍ ԲԱԴԵՌՆԷԼ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հիմնեալ ի Բարիզ 1841

Կը գործէ ֆրանսական կառավարութեան հսկողութեան եւ

հակակշիռն տակ

Սկիզբէն ի վեր ապահովագրեալներու եղած վճարում ֆր. 300,000,000

Սկիզբէն ի վեր արձանագրեալ ապահովագրութիւնք » 700,000,000

Ընթացիկ ապահովագրութիւնք » 85,000,000

Դրամագլուխ եւ պահեստ » 62,750,000

Ուրեմն ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին վրայ պահեստի համեմատութիւնն է $74\frac{1}{10}$, որով ՔԵՍ ԲԱԴԵՌՆԷԼԻ ընծայած երաշխաւորութիւնը գեր ի վեր կը հանդիսանայ ուրիշ ընկերութեանց ցոյց տուած երաշխաւորութիւնէն:

Ընկերութեան Վարչական Խորհուրդը կազմուած է Ֆրանսայի ամէնէն նշանաւոր գրամատէրներէն:

Թուրքիոյ Տնօրէն ԳԱՌՆԻԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ

Սթամպուլ, Սուլթան Համաժ, Բասաժ Քաղըրճըզլու

Ընկերութեան վրայ տեղեկութիւն առնելու համար զիմե

6—10

ՔՐԷՏԻ ԼԻՕՆԷԻ

ԻՒՆԻՕՆ
ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
ՀՐԴԵՅԻ ԵՒ ԿԵՆԱՑ ԶԻՒՂ
 Հաստատեալ ի Բարիզ 1828 — 1829

ՀՐԴԵՅԻ ԶԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ վնասք	274 Միլիոն Փր.
1902ին գանձուած ապահովագրին	24 » »
Դրամագլուխ եւ պահեստ	119 » »
Ապահովագրեալ դրամագլուխ	211 1/2 Միլիոն »

ԿԵՆԱՑ ԶԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ վնասք	129 Միլիոն Փր.
1902ին գանձուած ապահովագրին	12 » »
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	272 » »
Դրամագլուխ եւ պահեստք	158 » »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց դուժարին հետ կը համեմատի 52.21% — ինչ որ «Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ եւ քաջխառնութիւն մը ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ ԱՐԵ-ԻՆԵԼՔԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՒՆԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՔՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակիցոյց զեղջեալ կիներով: Նպաստաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի զերազանց քան ուրիշ ո՛ր եւ է բնկերութեան պայմանները: Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով «Իւնիօն»ի ապահովագրութեան ԶԵՐԾ են այն վնասներէն եւ յուսալաքութիւններէն, որոց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ Շահաբաժիններու բարդման ՅՈՌԻ ԵՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ գրութեամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովագրուին:

Ընկերութեան դրամատունն է ՕՍՄ. ԿԱՅՍ. ՊԱՆՔԱՆ:
 Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէն ՍԻՄՕՆ ՔԱՅՍԷՐԼԵԱՆ

Կենաց ճիւղին Տեսուչ ՄԻՀՐԱՆ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
 Աքամպուլ, Սուլթան Համամ, Բասաժ Քաթըրմարդու
 Դեր Գործակալութիւն, Ղալաթիա Ինայէթ Խան
 Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ

9—10

ՀԵԼՎԵՏԻԱ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
 Հրդեհի, կենաց եւ ծովային արկածներու դէմ
 ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՑՈՒԹԻՒՆՔ
 Ռ. ՍԻՑ ԵՒ ԸՆԿ.

Կ-Լ-Բ., Պիտեր-Թի-Էլ Է-ռ, Է-Ն 23, 24, 25

9—10

VICTORIA DE BERLIN

ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ

ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՌԼԷՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԱՄԷՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՒՐՄԱԴՐԷ
Ունի կեանքի, օժիտի, արկածի, ցմահ թուղիի ճիւղեր
Հաստատուած 1853 թ. սեպտեմբեր արքայական հրովարտակով և
ուղղակի կառավարութեան հսկողութեան ներքին:
ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԷՆ կեանքի ապահովագրութիւններ ունի թէ
բժշկական քննութեամբ և թէ առանց բժշկական քննութեան
Առանց բժշկական քննութեան եղած կեանքի ապահովագրութիւն
ներուն վճարումները չարաթական մասնավճարներով տեղի
կ'ունենան, սկսեալ 5 զրույցէն

Ապահովագրեալ գումար 1902ին Ֆր. 1,244,457.577
Պահեստի դրամ 1902ին » 451,284.214

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԴՐՍՄԱՏՈՒՆԵՐԸ

Օսմ. կայս. Պանքա

Քրեաի Լիոնէ

Լիազոր Ընդհ. Ներկայացուցիչ

ՄԻՀՐԱՆ ՍԻՆԷՄ ԴԱԼՅԱՅԵԱՆ

Յ—10

Պոլիս, Քաղրքըրու խան, քի 45 և 45 Բ.

PHOENIX ASSURANCE COMPANY LTD OF LONDON

Դրամագլուխ և պահեստի դրամ Ա. Ո. 4,500,000

Տարեկան հասոյթ

Ա. Ո. 1,500,000

«ՖԻՆԻՔՍ» 121 տարիէ
ի վեր հիմնուած սոսկ
հրդեհի ապահովագրու-
թեան Ընկերութիւն մէ
և ցարդ հատուցած է
առաւել քան 26,000,000
Ա. Ո. ֆլեաթուց համար:

«ՖԻՆԻՔՍ» կ'ապահովագրէ հրդեհի և կայծակի դէմ շէնք, կարա-
սիք և ապրանք յոյժ նպատաւոր պայմաններով:

Դիմել առ Լիազոր Ընդհ. Գործակալ Պոլսոյ և Գաւառաց
Գ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ Ղալսքիս, Վիքսիս խան, Պանք Օրօմանի քով.
Ձննիչ թիսքներու (Inspecteur des Risques) Ա. ԷՆՔՍԻՐՃԵԱՆ

9—10

Պ Ա Լ Ք Ա Ն

Առանձնաշնորհեալ Ազգային Ապահովագրական Հնկերուրիւն
Ի Ս Օ Ֆ Ի Ա

Դրամագլուխ 7,500,000 Փր.

Դրամատունք ընկերութեան՝

Պուլկար Ազգ. Դրամատուն՝ Սօֆիա, Անգլիա-աւստրիական Դրա-
մատուն՝ Լոնտոն, Տոյչէ Պանք՝ Պերլին, Օսթ. Կայս. Դրամատուն՝
Բարիզ, Քրէտի Լիոնէ՝ Կ. Պոլիս 9—10

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ
Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ Ա. Ր Շ Ա. Կ Ռ Ի Ն Ճ Ե Ա Ն
Գ. Պոլիս, Հալաթիա, Պանք Օթոմանին զէմ, Թաշթապրուն խան

ՏԻ ԼՈՒԻ ԵՌԻՆԻԸՆ ԷՆՏ ՔՐԱՈՒՆ

(The Law Union & Crown)

ԱՆԳԼ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ԸՆԿ.

Հրդեհի, Կեանքի եւ Արկածի դէմ
Հիմնուած 1825ին Լոնտոնի մէջ

Դրամագլուխ 1,500,000 Ա. Ռ.

Պահեստի դրամ 4,800,000 „ „

Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ
Ridley, Rowell & Co

Կալսքա, Քեօքեօղլու խան քիւ 9—10
9—10

ՈՒԷՍԴԸՐՆ

Հ Ր Դ Ե Հ Ի Դ Ի Մ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿ.

Հիմնեալ 1851ին

Հատուցուած փնասներու գումարը	Անգլ. Ոսկի	6000000
Պատրաստ դրամ եւ տարեկան հասոյթ	»	» 1250000
Վճարեալ դրամագլուխ	»	» 410000

Հրապարակիս ծանօթ Փրանսական եւ գերմանական ընկերու-
թեանց դրամագլուխը 100,000էն աւելի է:

«Ուէսդըրն» Ընկ.ը հրդեհի դէմ ամէն կարգի գործեր կ'ապա-
հովագրէ: Վնասները տեղւոյն վրայ եւ անմիջապէս կը հատուցանէ:

Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ
ԳԱՌՆԻԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ

6—10

Պոլիս, Սուլթան Համամ, Քաթըրճը Օղլու խան Թիւ 43

ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ԳԻՇԵՐՈԹԻԿ ԵՒ ՑԵՐԵԿԵԱՆ

Կը փութամ ծանուցանել պատ. ազգայնոց թէ Կայս. Կառաւարտութեան հրամանաւ վարժարան մը հաստատած եմ ի Բանկալթի, Նշան Թաշիի կողմը, Ռուսաց հիւանդանոցի փողոցը, թիւ 12 եւ 14 տուններուն մէջ:

Վարժարանս ունի երկսեռ մանկապարտէզ մը, երկսեռ նախակրթարան մը եւ բարձր. նախակրթարան մը միայն աղջկանց յատուկ:

Դասախօսութիւնները սկսան 1/14 նոյեմբեր, երկուշաբթի օր: Աչակերտ տալ փափաքող ծնողները կը հրաւիրուին ամէն օր առաւօտէն մինչեւ կէս օր տեսակցիլ տնօրէնութեան: Կես, տեղեկանալու համար ուսմանց ծրագրոյն եւ ընդունելութեան պայմաններուն:

Հիմնադիր-տնօրէն

5—10

Յ. Գ. ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

Անկարելի է որ ընտանիք մը առանց կարի մեքենայի մնայ, բայց էական կէտն է լաւ մեքենայ մը ունենալ, որովհետեւ լաւ մեքենայ մը անթիւ եւ անհամար ծառայութիւններ կը մատուցանէ, մինչդեռ գէշ տեսակէ մեքենայ մը անվերջ դժգոհութեանց եւ տաղտուկի աղբիւր մըն է:

Բոլոր աշխարհ գիտէ թէ՝

Ս Ի Ն Կ Ե Ր

Հայրապետ ԿԱՅՍ. ՊԱՆԱՏԱՆ

The Singer Manufacturing Co

մեքենան լաւագոյնն է. սոյն մեքենան ամէնէն աւելի կատարելագործութեամբ, հաստատունը եւ ղիւրագործածելին ըլլալուն՝ բոլոր վանդակ աշխարհի մէջ՝ ամէն ոք Սինկերի մեքենաները կը գնէ:

Ձեռքի, ոտքի, ու ոտքի եւ ձեռքի միանգամայն մեքենաներ կը գտնուին:

ՏԻՆԿԵՐԻ մեքենաները կը ծախուին մի միայն Սինկեր Ընկերութեան վաճառատանց մէջ՝

ԲԵՐԱ { 1. Մեծ փողոց, Պօն Մառշէի գէմ, Թ. 343 և 343 կրկին՝
2. Մեծ փողոց, Կալաթա Սէրայի Լիսէին գէմ.

ԿԱԼԱԹԱ { 1. Սինկեր խան, Թիւնէլին ետեւը.
2. Գարաքէօյ, Թրամվէյին կայարանին գէմ.

ՊՈԼԻՍ { 1. Սուլթան Համամ, Թ. 2
2. Սուլթան Պէյազիտ, Թրամվէյի կայարանին գէմ, Թ. 18

ՍԿԻՍԱՐ Զարչը Պօյու, Թ. 120.

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱՎՃԱՐՈՒՄՆԵՐ

Դասերը եւ նորոգութիւնք ձեռք.

Կատարելաւ երաշխաւորութիւն:

Մասնաճիւղեր գաւառաց բոլոր քաղաքներուն մէջ:

Սինկերի Ընկերութեան կեդր. վարչատեղին կը գտնուի Բերա, Մեծ փողոց, Թ. 343 եւ 343 կրկին, Սարգիս Պէյ Տիւղօղլուի տունը:

5—10

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ՏԱՐԵՑՈՅՑ ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

1905

Օրացոյց — Զուարճալիք — Զանազան գիտելիքներ — Կենցաղա-
գիտական — Գրութեաներ պրական, բանասիրական եւ այլն, բոլոր յօդ-
ուածագիրներու լուսանկարներով — Նաւերգ (երաժշտութիւն) :

Մէկ ՀԱՏԻ՛՛ — ՀՐԱՇԱԼԻ՛ — ԶՈՒԱՐՃԱԼԻ

Զուարճալի ու միանգամայն հրահանգիչ

Սրամիտ ու միանգամայն լուրջ

Ժպտուն ու միանգամայն կրթիչ

Ահաւասիկ Նշան-Պապիկեան Տարեցոյցը, ամէնէն յարմարը ու
հաճելին իբր նուէրի գիրք :

Ամէնէն համով զուարճալիքներուն քով ամէնէն չափեկան
վիճակագրութիւնները, ամէնէն չափեկան ծանօթութիւններուն քով
ամէնէն սրամիտ խօսքերը, զորս աղղուօրէն կը համեմեն ամէն է-
ջի տակ զրուած առածները, ահաւասիկ Ա. մասը :

Գրական ամենագեղեցիկ հաւաքածոյ մը Բ. մասը, ուր Մու-
շեղ վրդ.ի խորունկ մէկ ուսումնասիրութեան քով պիտի գտնէք
Զ. Եսայեանի յնցող մէկ նորավէպը, Ռ. Զարդարեանի հրաշալի
մէկ հէքեաթին քով Ա. Փանոսեանի զուարթ ու սրամիտ մէկ
քերթուածը, Մ. Մնակեանի հրահանգիչ յիշատակներուն քով Ա. Յա-
րութիւնեանի տենդոտ մէկ բանաստեղծութիւնը, եւն. եւն. եւն. :

Լուսանկարները բոլոր յօդուածագիրներուն

Ու իբր նուէր իր ընթերցողներուն Տարեցոյցը կու տայ ամե-
նասիրուն երաժշտական կտոր մը — Նաւերգ — (երգի եւ դաշնակի
համար) զոր Յ. Սիւնանեան յատկապէս պատրաստած է Ա. Փանոս-
եանի գողտրիկ մէկ բանաստեղծութեան վրայ :

Գեղեցիկ կողք մը զոր գիտելն իսկ հաճոյք է

Գնեցէ՛ք ու ալ չպիտի ձանձրանաք

Կարդացէ՛ք ու ալ չպիտի տրտմիք

Կաղանդի համար ուրիշ նուէր մի տաք ու երախտապարտ
պիտի ըլլան ձեզի :

ՆՈ՛Ր, ՆՈ՛Ր, ՆՈ՛Ր

Գին 5 զրուշ մինակ

Կը գտնուի բոլոր գրավաճառներուն քով ու նաեւ Նշան-Պա-
պիկեան գրատունը, Կ. ՊՈԼԻՍ :

1905

